

پایان نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی

عنوان:

بررسی اندیشه سیاسی سنت- گرایان معاصر (با تأکید بر آراء سید حسین نصر)

استاد راهنما:

حجت الاسلام دکتر داوود فی‌رحی

استاد مشاور:

حجت الاسلام دکتر نجف لکزایی

نگارش:

سید سجّاد آل‌غفور

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تشکر و تقدیر

در ابتدا لازم می‌دانم به بهانه به پایان رساندن این رساله از زحمات پدر و استاد عزیزی که جناب آقای دکتر آل غفور که در تمامی مراحل زندگی و تحصیلی یاری‌گرم است، و از مادرم که دلسوزانه گامهایم را با پلکان موفقیت آشنا ساخت و از همسرم که حامی همیشگی من است، تشکر و قدردانی نمایم.

از محضر استاد ارجمند و گرامی آقای دکتر داود فی‌رحی که هم در طول تحصیلی و هم در انجام این رساله در مقام استاد راهنما با بنده همکاری و مساعدت داشتند، کمال تشکر را دارم.

هم چنین از استاد مشاور جناب آقای دکتر نجف لک‌زایی که همواره با ارشادها و راهنمایی‌های مؤثر خود، مرا در پیشبرد این پایان‌نامه یاری رساندند سپاسگزارم. از دیگر اساتید و بزرگوارانی نیز که در طول مدت تحصیلی، توفیق کسب فیض از محضر علمی‌شان را داشته‌ام، خصوصاً مدیر محترم گروه علوم سیاسی جناب آقای دکتر ستوده و استاد محترم جناب آقای دکتر بهروز لک تقدیر و تشکر می‌نمایم.

حمد و سپاس

به نام آنکه جان را فکرت آموخت

سرتعظیم بر آستان یگانه معبودی می‌سایم که از اوان کودکی توان به دست گرفتن قلم
و با گذشت عمر قدرت تفکر را به من ارزانی داشت
و این مسئله را بر من روشن ساخت که :

درخت تو گر بار دانش بگی‌رد
به زیر آوری چرخ نی‌لموفری را
امی‌دوارم توانسته باشم ذره‌ای از اقیانوس بی‌کران شکرانه نعمتش را به جا آورده باشم و
از درگاه بی‌منتش می‌خواهم که من را در ادامه راه موفق گرداند و عملم را برابر علمم سازد.

با علم اگر عمل برابر گردد

کام دو جهان تو را می‌سَر گردد

مغرور به خود مشو که خواندی ورقی

زان روز حذر کن که ورق بر گردد

من خمینی را ستایم زانکه او هم خم است و هم می و هم نی

چکیده

رساله‌ی حاضر در جستجوی «اندیشه سیاسی سنت‌گرایان معاصر» است. پرسش اصلی پژوهش این است که «زمینه‌های ذهنی، عینی و ماهیت اندیشه سیاسی سنت‌گرایان معاصر چیست؟» از این رو پاسخ به چنین پرسشی ضرورت و اهمیت دارد که گفتمان سنت‌گرایان در کنار دو گفتمان بنیادگرایان و متجدد از اسلام، متفکران و ناقدان بسیاری دارد.

در بررسی اندیشه فیلسوفان و روشنفکران می‌توان از روش‌های گوناگون استفاده نمود. در این رساله، سعی بر آن شده با استفاده از روش هرمنوتیک اسکینر، به اندیشه سیاسی سنت‌گرایان معاصر پی برده شود و بر اساس همین روش یک مقدمه، پنج فصل و نتیجه‌گیری پی‌ریزی شده است.

در مقدمه به طرح تفصیلی موضوع پژوهش از جمله بیان حدود و ثغور مسأله، سابقه پژوهش، علت انتخاب موضوع و اهمیت و فایده آن پرداخته شده است.

در فصل اول سعی شده است که روش اسکینر و مفاهیم عمده آن توضیح داده شده است که بر دو عنصر «قصد و زمینه» در بررسی آثار متفکران تأکید دارد. همچنین سعی شده است دورنمایی از امکانات روش فوق برای بررسی اندیشه سیاسی سنت‌گرایان معاصر ترسیم شود.

فصل دوم به عنوان مقدمه‌ای کوتاه، گذری بر مفاهیم لغوی و اصطلاحی سنت، از منظر سنت‌گرایان تاریخچه سنت‌گرایی و اصول مهم و بنیادین سنت‌گرایان دارد.

فصل سوم به بررسی زندگی سید حسین نصر با عنوان «زمینه‌های عینی اندیشه سیاسی سید نصر» از تولد تا هم‌اکنون اشاره دارد. در این بررسی ضمن بیان روند رشد و شکوفایی وی به تحلیل زمینه‌های اجتماعی و سیاسی این دوره پرداخته شده است.

فصل چهارم به بررسی زمینه‌های ذهنی اندیشه سیاسی سنت‌گرایان می‌پردازد. در این قسمت به مدرنیته از یک سو و دین از سوی دیگر به عنوان دو پایه و دو رکن اساسی اندیشه سیاسی آنان اشاره شده است و با توجه به اینکه افراد شاخصی همچون رنه گنون، فرتیوف شووان و سید حسین نصر مسلمان هستند به اسلام و تجلی سیاسی سنت‌گرایان از اسلام پرداخته شده است و همچنین بیان می‌شود که سنت‌گرایان دین را از سیاست جدا نمی‌دانند و به انتقادات آنان نسبت به سیاست مدرن اشاره می‌شود.

فصل پنجم به بررسی مؤلفه‌های سیاسی اندیشه سیاسی سنت‌گرایان اشاره دارد. در این فصل ابتدا به دیدگاه‌های انسان‌شناسی غرب گذری کوتاه می‌شود و سپس به مبانی انسان‌شناسی سنت‌گرایان پرداخته شده است و این نتیجه گرفته شده است که از منظر آنان، میان انسانها در ابعاد و ساحات مختلفی تمایز وجود دارد و بر همین اساس به ویژگی بعدی در نظام سیاسی مطلوب آنان اشاره می‌شود که مبتنی بر حقانیت رژیم سنتی است و که بر اصل عدم برابری استوار است و سپس به آرای نصر در انکار مشروعیت نظام‌ها و رژیم‌های سیاسی مدرن و معیوب اشاره می‌شود و در پایان در بخش نتیجه‌گیری نتایج بدست آمده بررسی خواهد شد.

مقدمه: طرح تفصیلی پژوهش 6

- 1- بیان مسأله 7
- 2- علت انتخاب موضوع، اهمیت و فایده آن: 8
- 3- سابقه پژوهش: 9
 1. اسلام بنیادگرایانه، 17
 2. اسلام تجددگرایانه 17
 3. اسلام سنتگرایانه؛ 17
- 4- سؤال اصلی پژوهش: 19
- 5- فرضیه‌های پژوهش: 19
- 6- مفاهیم و متغیرها: 19
 - سنت: 20
 - سنتگرایی: 20
 - مدرن: 20
 - مدرنیسم: 21
 - نوسازی: 21
 - دین: 22
 - هنجارهای مرسوم: 22
 - زمینه عملی: 23
- 7- سؤالات فرعی پژوهش: 23
- 8- پیشفرضهای پژوهش: 23
- 9- اهداف پژوهش: 23
- 10- روش گردآوری اطلاعات و دادهها: 24
- 11- سازماندهی پژوهش: 24
- فصل اول: نظریه و روش 25

34 - هرمنوتیک اسکینر در تحلیل اندیشه سیاسی سنتگرایان:

فصل دوم: کلیات و مفاهیم 38

1-2. ماهیت و چیستی سنتگرایی: 39

2-2. تاریخچه: 42

فصل سوم: زمینه‌های عینی: «نصر از تولد تا سنت‌گرایی»

Error! Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined. مقدمه:

1- پیشینه خانوادگی: Error! Bookmark not defined.

1-1. میراث‌بری فلسفه از خانواده پدری: Error! Bookmark not defined.

2-1. میراث‌بری سنت از خانواده مادری: Error! Bookmark not defined.

2- آموزش Error! Bookmark not defined.

1-2. دوره اول: از کودکی تا سفر به آمریکا 1312-1325 Error! Bookmark not defined.

2-2. دوره دوم: حضور در آمریکا (1337-1325 ه. ش) Error! Bookmark not defined.

3- بازگشت به وطن بعد از 13 سال (1958م/1337 ه. ش) Error!

Error! Bookmark not defined.

4- رکود سیاسی: سرگردانی طبقه متوسط جدید (روشنفکران) Error!

Error! Bookmark not defined.

5- نصر و فلسفه، ایران و تجدد (1340-1357 ه. ش) Error!

Error! Bookmark not defined.

5- غربت غربی (1357-1979) Error! Bookmark not defined.

6- از محافظه‌کاری تا اسلام‌گرایی سیاسی 2001 م: Error! Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined. نتیجه‌گیری:

فصل چهارم: زمینه‌های ذهنی: «دین و مدرنیته» Error! Bookmark not defined.

بخش اول: مدرنیسم Error! Bookmark not defined.

1-1. ماهیت و چیستی مدرنیسم: Error! Bookmark not defined.

1-2. اصول مدرنیته: Error! Bookmark not defined.

- الف) عقلانیت: **Error! Bookmark not defined.**
- ب- فردگرایی: **Error! Bookmark not defined.**
- ج- سکولاریزم: **Error! Bookmark not defined.**
- د) کاربرد اصول علمی برای پیشبرد تکنولوژی و نیز اهداف شخصی: **Error! Bookmark not defined.**
- ه) برابری: **Error! Bookmark not defined.**
- 3- دغدغه سنت: **Error! Bookmark not defined.**
- 5- تقدم تاریخی سنت و تجدد: **Error! Bookmark not defined.**
- 6- مسأله نسبت میان سنت و تجدد **Error! Bookmark not defined.**
- 7- تقابل سنت و تجدد: **Error! Bookmark not defined.**
- 8- مراد از تجدد: **Error! Bookmark not defined.**
- 9- اشتباه محوری تجدد: **Error! Bookmark not defined.**
- 9- معضلات انسان متجدد: **Error! Bookmark not defined.**
- 10- علوم سنتی و علوم مدرن: **Error! Bookmark not defined.**
- 11- نصر و روشنفکری: **Error! Bookmark not defined.**
- 12- نقد سیاست مدرن **Error! Bookmark not defined.**
- 13- راه رهایی از تجدد **Error! Bookmark not defined.**
- 14- بازگشت به سنت **Error! Bookmark not defined.**

Error! Bookmark not defined. بخش دوم: «دین»

Error! Bookmark not defined. مقدمه:

- 1- چیستی دین در نگاه سنت‌گرایان: **Error! Bookmark not defined.**
- 1-2. سنت و دین: **Error! Bookmark not defined.**
- 2-2. رابطه سنت و دین **Error! Bookmark not defined.**
- 3- تکثر ادیان: **Error! Bookmark not defined.**
- 4- وحدت متعالی ادیان: **Error! Bookmark not defined.**
- 1-5. رابطه تمدن و دین: **Error! Bookmark not defined.**
- 2-5. گفت و گوی بین تمدنها **Error! Bookmark not defined.**
- 6- جنگ و دین **Error! Bookmark not defined.**
- 7- انسان سنتی و انسان دینی: **Error! Bookmark not defined.**
- 8- مرتبه و میزان حضور سنت **Error! Bookmark not defined.**
- 9- اقسام دین: **Error! Bookmark not defined.**
- 10- تعارض دعاوی صدق ادیان **Error! Bookmark not defined.**
- 11- جایگاه منظر سنت‌گرایان **Error! Bookmark not defined.**
- 13- اهمیت دین از نگاه سنت‌گرایان **Error! Bookmark not defined.**
- 13- دین اسلام: **Error! Bookmark not defined.**

- 1-13. مقدمه. **Error! Bookmark not defined.**
- 2-13. اسلام سنتي: **Error! Bookmark not defined.**
- 3-13. اسلام حافظ ادیان: **Error! Bookmark not defined.**
- 4-13. اسلام و جنگ: **Error! Bookmark not defined.**
- 5-13. هدف از این اسلام: **Error! Bookmark not defined.**
- 6-13. علل عقب ماندگی مسلمانان: **Error! Bookmark not defined.**
- 14- جدایی دین از سیاست: آری یا نه؟ **Error! Bookmark not defined.**
- 1-14. سکولاریسم چیست؟ **Error! Bookmark not defined.**
- 2-14. انسان سکولار. **Error! Bookmark not defined.**
- 3-14. انسان دینی. **Error! Bookmark not defined.**
- 4-14. دین و سیاست: **Error! Bookmark not defined.**
- 5-14. نتیجه‌گیری. **Error! Bookmark not defined.**
- فصل پنجم: مؤلفه‌های سیاسی سنت‌گرایان** **Error! Bookmark not defined.**
- 1- فلسفه محض و فلسفه مضاف **Error! Bookmark not defined.**
- بخش اول: عدم مساوات و برابری انسانها.** **Error! Bookmark not defined.**
- مقدمه: **Error! Bookmark not defined.**
- 1- دیدگاه‌های انسان‌شناسی: **Error! Bookmark not defined.**
- 1-1. دیدگاه وظیفه‌گرایانه **Error! Bookmark not defined.**
- 2-1. دیدگاه فضیلت‌گرایان: **Error! Bookmark not defined.**
- 3-1. دیدگاه فایده‌گرایانه **Error! Bookmark not defined.**
- 2- روابط انسانی (نسبت انسانها با یکدیگر) **Error! Bookmark not defined.**
- defined.**
- 3- مبانی انسان‌شناسی سنت‌گرایان **Error! Bookmark not defined.**
- 1-3. جایگاه انسان **Error! Bookmark not defined.**
- 2-3. آموزه انسان کامل **Error! Bookmark not defined.**
- 3-3. آموزه تطور و تئوری تکامل **Error! Bookmark not defined.**
- 4-3. ابعاد وجودی انسان **Error! Bookmark not defined.**
- 5-3. ارتباط انسان با امر متعالی **Error! Bookmark not defined.**
- 4- تمایز میان انسانها. **Error! Bookmark not defined.**
- 1-4. مرد و زن **Error! Bookmark not defined.**
- 2-4. طبقات اجتماعی **Error! Bookmark not defined.**
- 3-4. نژاد **Error! Bookmark not defined.**
- بخش دوم: «نظام سیاسی مطلوب سنت‌گرایان»** **Error! Bookmark not defined.**
- defined.**

مقدمه: **Error! Bookmark not defined.**

1- عدم خصوصیات حکومت نصر: **Error! Bookmark not defined.**

1-1. نفي حکومت حداکثري: **Error! Bookmark not defined.**

1-2. نفي ظاهرنگري. **Error! Bookmark not defined.**

1-3. نفي دموکراسي: **Error! Bookmark not defined.**

1-4. نفي مساوات و برابري. **Error! Bookmark not defined.**

1-5. نفي علم مدرن (علوم مادي): **Error! Bookmark not defined.**

1-6. نفي رفاهمحوري: **Error! Bookmark not defined.**

Error! 2- نظام‌های سیاسی معیوب؛ در نگرش سید حسین نصر

Bookmark not defined.

1-2. نظام‌های سیاسی: **Error! Bookmark not defined.**

2-2. نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران **Error! Bookmark not**

defined.

3- نظام سیاسی مطلوب: ولایت با شرایط خاص **Error! Bookmark**

not defined.

4- نتیجه‌گیری: **Error! Bookmark not defined.**

Error! Bookmark not defined. خاتمه: استنتاج

Error! Bookmark not defined. فهرست منابع

Error! Bookmark not defined. الف) کتابها

Error! Bookmark not defined. ب) نشریات

Error! Bookmark not defined. ج) منابع لاتین

Error! Bookmark not defined. د) سایتهای

مقدمه:

طرح تفصیلی پژوهش

1- بیان مسأله

شناخت و سنجش جریان‌های معرفتی، یکی از دغدغه‌های اندیشمندان معاصر است و گام نهادن در مسیر این سنجش، بدون تأمل نظری و کوشش در فهم آن، تمنایی محال است. یکی از جریان‌های معرفتی در عصر حاضر، بحث سنت (Tradition) و سنت‌گرایی (Traditionalism) است. نبرد میان مدرنیته و سنت در عصر جهانی شدن پروژه‌ای است که استیلای هر یک از این دو، سرنوشت جهانی را رقم می‌زند اما اگر ملاحظه نشود که سنت چیست و در زندگی ما چه معنایی دارد و در این زمانه بر سر آن چه می‌آید و هواداران پروژه احیای سنت چه در سر می‌پرورانند، فهم تجربه مدرنیته با مشکل مواجه می‌شود چرا که تا پیش از آغاز عصر مدرنیته، پیدایش انقلاب صنعتی، تکنولوژی، مفاهیم پیشرفت، اصالت یافتن زمان، نفی سکون و ثبات و همچنین اصالت انسان و اهمیت من‌دکارتی، انسان در وضعیتی زندگی می‌کرد که امروزه آن را سنت و یا به تعبیری موقعیتی که انسان در گذشته در آن زیست می‌نمود می‌نامند. بنابراین برای ورود به بحث سنت باید طبق گفته سنت‌گرایان به مجموعه حقایقی که شمول تاریخی، جغرافیایی و فلسفی دارد توجه کرد. I این پایان‌نامه در نظر دارد سنت و سنت‌گرایی را با تأکید بر آراء یکی از داعیه داران اصلی سنت یعنی سید حسین نصر مورد سنجش و بازخوانی قرار دهد.

سنت‌گرایی معاصر جریانی متمایز از سایر طرفداران سنت است که خواستار احیای امور مربوط به گذشته هستند، این جریان با اینکه غالب افراد شاخص آن متدین هستند از دین خاصی نشأت نگرفته است و دین خاصی را نیز حمایت نمی‌کند بلکه حامی معنویت دینی به طور عام است. سنت‌گرایی در پی تحولات مدرن و معضلاتی که از آن ناشی شد، رواج گسترده‌ای یافت و مورد توجه بسیاری قرار گرفته است.

1. سید سروش هاشم‌زاده، نگاهی به تأملات دکتر نصر، *خردنامه روزنامه همشهری*، مرداد 1385.

این جریان در ابتدا قرن بیستم توسط رنه گنون فرانسوی² (Rene Guenon)، آناندا کوماراسوامی³، حکیم سیلانی (Ananda Coomaraswamy) و فریتیهون شووان سوئیسی⁴ (Frithjof Schuon) شکل گرفت و در میان این سه تن گنون و شووان مسلمان هستند و آراء آنان قرابت بیشتری با اندیشه اسلامی دارد اما کوماراسوامی مسلمان نیست و بیشتر در زمینه هنر سنتی قلم زده است.

پس از این سه تن تیتوس بورکهارت (Titus Burckharat)، مارکو پالیس (Marco Pallis) مارتین لینگنز (Martin Lings) و سید حسین نصر در رتبه دوم اهمیت قرار دارند. در میان اینان نیز بورکهارت، لینگنز و نصر⁵ مسلمان هستند.

اصول محوری سنت‌گرایان یعنی برتری امور فوق طبیعی بر امور مادی، وجود سلسله مراتب در واقعیت و هستی، نقش برجسته عقل شهودی و وحی، در آثار همگی این متفکرین یافت می‌شود.

توجه به سنت در ایران به نوعی دشمنی با مدرنیته محسوب می‌شود. در طی یک دهه اخیر آثار بسیاری از سنت‌گرایان اصلی و نظریه‌پردازان آنان در ایران ترجمه شده است و بسیاری از نشریات نیز منعکس کننده آراء آنان بوده است.

اما به دلایل زیر بررسی آراء سنت‌گرایان با تکیه بر آراء سید حسین نصر صورت می‌گیرد:

1. به دلیل وسعت مطالب و عدم دسترسی مطلوب به آثار سنت‌گرایان، به عنوان مثال تنها از دکتر نصر حدود 50 کتاب و چهارصد مقاله پژوهشی به زبان‌های متعدد منتشر شده است.
2. دوم آنکه وی مسلمان است و به عنوان یکی از مهمترین پژوهش‌گران زمینه‌های مطالعات اسلامی و به عنوان مشهورترین و شناخته‌ترین متفکر ایرانی در مغرب زمین به حساب می‌آید.
3. سوم آنکه وی تنها نماینده اصلی زنده، جریان سنت‌گرایی در جهان محسوب می‌شود.
4. وی ایرانی و شیعه اثنی عشری است و در فضای عقل و فکر ایرانی شیعی تأمل می‌کند.

2- علت انتخاب موضوع، اهمیت و فایده آن:

2. (1886-1951)

3. (1877-1947)

4. (1907-1998)

5. متولد 1312 هـ. ش.

ایران معاصر شاهد وجود چهار جریان فکری بوده است. 1. چپ کمونیست 2. راست لیبرال 3. مذهبی 4. سنت‌گرایی. سنت‌گرایی جریانی است که در چند سال اخیر مورد توجه بسیاری از اساتید و دانش‌جویان قرار گرفته است و همایش‌های بسیاری در این زمینه برگزار شده است. سنت‌گرایی با به چالش کشیدن غرب و آموزه‌های آن، نظر بسیاری از منتقدان غرب از جمله برخی مسلمانان را به خود جلب کرده است. از شاخص‌های فکری این جریان اعتقاد به حکمت خالده است که به معنای اعتقاد به فلسفه جاودان که فلسفه اسلامی یکی از مصادیق آن به شمار می‌رود، این پیوند میان فلسفه اسلامی و سنت‌گرایان امری است که نگارنده را به انتخاب موضوع راغب نمود.

دکتر سید حسین نصر تنها نماینده مهم زنده این جریان فکری به عنوان متفکری اثرگذار در دوران معاصر محسوب می‌شود، بگونه‌ای که تأثیرات بسیاری بر نسل معاصر و بخصوص جوانان ایرانی گذاشته است و در خارج از مرزهای ایران هم گفته‌های نصر مورد علاقه و توجه دانش‌مندان مسلمان قرار گرفته است. غالب نظریه‌پردازان سنت‌گرایی مسلمان هستند و همین امر موجب توجه هرچه بیشتر مسلمانان به این مکتب فکری شده است. گذشته از دکتر نصر، رنه گنون، مارتین لینگز و شووان مسلمان می‌باشند که رنه گنون نام اسلامی عبدالوحید یحیی و مارتین لینگز نام ابوبکر سراج‌الدین و شووان نام شیخ عیسی نورالدین احمد را بر خود نهادند.

این تحقیق با شناساندن جریان‌های فکری به دستگاه‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی می‌تواند در خصوص برنامه ریزی در قلمرو اجتماع، فرهنگ، سیاست و... کمک کند.

3- سابقه پژوهش:

پس از بررسی در کتابها و جستجوی اینترنتی، کتاب و یا اثری که به طور خاص به بررسی اندیشه سیاسی دکتر سید حسین نصر پرداخته شده باشد مشاهده نشد، اما در چند سال اخیر متون بسیاری در باب موضوع سنت‌گرایی چاپ و منتشر شده است.

در معرفی جریان سنت‌گرایی تلاش‌هایی صورت گرفته است. در ایران در سال 1380 همایش با عنوان «نقد تجدد از دیدگاه سنت‌گرایان معاصر» از سوی مؤسسه توسعه دانش و پژوهش برگزار شد که ماحصل آن در چندین مجلد به چاپ رسید.

حکمت جاویدان که در سال 1380 منتشر شد و شامل معرفی مختصری از سنت‌گرایان و معرفی 30 اثر از گنون، شووان، بوکهارت، لینگز و نصر است و خرد جاویدان که مجموعه مقالات همایش مذکور است و توسط انتشارات دانشگاه تهران و مؤسسه تحقیقاتی و توسعه علوم انسانی در تابستان 1382 منتشر شده است. مجله نقد و نظر در شماره (16 - 15) تابستان و پائیز 1377 ویژه‌نامه‌ای به معرفی سنت‌گرایان اختصاص دارد که در آن ترجمه مقالاتی از سنت‌گرایان و مصاحبه با سه تن از صاحب‌نظران در حوزه سنت‌گرایان مندرج است.

کتاب فلسفه سید حسین نصر نیز شامل زندگینامه خود نوشت نصر و مجموعه مقالاتی (مقاله 29) است که توسط اشخاص مختلفی با رویکردهای موافق و مخالف جریان سنت‌گرایی نوشته شده و پس از هر مقاله پاسخ و تحلیل نصر آمده است در این کتاب، کتاب‌شناسی مفصل آثار نصر نیز مندرج است.

در زمینه شناخت جریان یکی از بهترین کتابها که در سالهای اخیر تهیه شده است. کتاب سنت‌گرایی (Tradition) نوشته «کنت اولدیرو» است، که به معرفی افراد شاخص جریان و ایده‌های اساسی این جریان از قبیل سنت، وحدت متعالی ادیان، متافیزیک، الهیات و فلسفه، نمادگرایی و هنر مقدس و نقد سنت‌گرایی از تجدد پرداخته است.

سایت‌های متعددی نیز به معرفی سنت‌گرایان و جریان سنت‌گرایی اختصاص دارد، سایت: www.Traditionalists.org شامل اطلاعات عمومی مفید و کتاب‌شناسی آثار سنت‌گرایان است و اتصالات مفیدی بر سایر سایت‌های مرتبط دارد اما سازنده سایت «مارک سجویک» Mark Sedwick خود سنت‌گرا نیست بلکه تاریخ دان است و نگاهی از بیرون به جریان دارد.

سایت‌های زیر نیز حاوی مطالب مفیدی هستند:

www.Frithjofschuon.com
www.Sophia-perennis.com
www.seriousseekers.com
www.sacredweb.com

کتاب «روشنفکران ایرانی و غرب» نوشته مهرزاد بروجردی یکی از آثاری است که در قسمت پایانی کتاب گذری کوتاه (حدوداً 15 صفحه‌ای) به زندگی و اندیشه‌های سید حسین نصر دارد. در فصل 5 کتاب با عنوان «روشنفکران مذهبی غیرروحانی» بخش پایانی آن با عنوان «سید حسین نصر: عارف دیوان سالار» نام‌گذاری شده است.

نویسنده در بخش نخستین به بررسی زندگینامه نصر از ابتدای تولد و میزان تحصیلات وی تاکنون می‌پردازد. نگارنده معتقد است که: «نصر برای رهایی از این تبعید غربی به تفسیری خدانشناسانه و عرفانی از اسلام متوسل شد و مدعی گشت که تصوف را محور تفکر و جهان‌بینی خویش قرار داده است. او از عقل باوری به سود اشراق، از اندیشه دکارتی به سود اندیشه مکاشفه‌ای و از علوم جدید به سود متافیزیکی سنتی دست کشید. او به شیوه‌ای نو افلاطونی میراث فکری رنسانس و عصر مدرن پس از آن را محکوم ساخت. نصر چیرگی جنبش انسان باورانه رنسانس و ادعاهای انسان مدار و جهانشمول آن را نقطه عطف شروع بیگانگی فلسفی تمدنهای غربی و شرقی می‌داند. این، نتیجه این واقعیت است که رنسانس سبب جدایی فلسفه از اخلاقیات، علوم و مذهب شد. نخست مکیاولی (1469-1527) به تهی کردن سیاست از پروای اخلاقی کلاسیک آن پرداخت. سپس گالیله (1564-1642) علم و مذهب را از یکدیگر جدا ساخت. و سرانجام دکارت (1569-1650) و نیوتن (1642-1728) فلسفه را هم از علم و هم از مذهب جدا کرد.⁶

نویسنده در ادامه به بررسی مقایسه‌ای دکتر شریعتی و دکتر نصر می‌پردازد. نصر و شریعتی نمایندگان بسیار توانای نسلی از روشنفکران مذهبی بودند که می‌خواستند اسلام را زنده کنند و اندیشه غربی را به مبارزه بخوانند. مهرزاد بروجردی، بزرگترین تفاوت میان این دو اندیشمند را در شیوه‌های تفسیر آن دو از اسلام و برخوردشان با غرب می‌داند.

«برخلاف شریعتی، انتقاد نصر از غرب بر محور جاه‌طلبی و بدکاریه‌های امپریالیستی یا استعماری آن قرار نداشت. نصر، به جای آن معتقد بود که غرب گناه بسیار بزرگتری مرتکب شده و آن تجدد است. در حالی که شریعتی از بعضی تحولات در درون غرب الهام می‌گرفت و مانند جنبش مارتین لوتر، پیشرفت علوم اجتماعی و جامعه غرب را انبانی از چیزهای گوناگون می‌دید که آدمی می‌توانست از میان آنها چیزهایی را برگزیند، نصر عقیده داشت که نه تنها اثرات بلکه شالوده‌های تمدن مدرن را باید بی‌اعتبار دانست.»⁷

نویسنده در پایان اندیشه‌های نصر را مورد انتقاد قرار می‌دهد: «... اما آنچه ناراحت کننده‌تر است انتقاد نصر از تجدد است که کاملاً ذهنی و غیرتاریخی است.»⁸ و نصر را سخت تحت تأثیر نوشته‌های رنه گنون مابعدالطبیعه شناس فرانسوی می‌داند.

6. مهرزاد بروجردی، روشنفکران ایرانی و غرب، ترجمه جمشید شیرازی، (تهران، نشر پژوهش فروزان روز، 1378)، ص 192.

7. همان، ص 197.

8. همان، ص 199.

هفته نامه خبری - تحلیلی شهروند نیز بخش‌هایی از دو شماره خود را به بحث از سنت‌گرایی و بخصوص سنت‌گرایی در ایران اختصاص داده است. در شماره پیاپی 31 (سال دوم - شماره 1) در مقاله‌ای تحت عنوان «در مقابل تفکر معاصر» به بررسی زندگی فکری سید حسین نصر می‌پردازد و بیان می‌کند که نخستین مجلد از سری کتاب‌های «کتابخانه فلاسفه زنده»⁹ در سال 1939 منتشر شد. این مجموعه مولود فکری پرفسور پل شیب بود که می‌خواست بدفهمی‌ها و مشاجرات بی‌پایان اندیشمندان درباره نظرات فیلسوفان معاصر را به مقالاتی که فیلسوفان هم مرتبه ایشان می‌نویسند و پاسخ‌هایی که خودشان به آنها می‌دهند به سرانجامی مفید برساند. برای یک فیلسوف مایه مباهات است که نامش در کنار نام‌هایی چون جرج سانتایانا، آلفرد وایتهد، برتراند راسل، ارنست کاسیرر، آلبرت انیشتن، کارل پاپپرس، کارل پوپر، پل ریکور، هانس گونترگ و ریچارد رورتی قرار گیرد. سید حسین نصر تنها فیلسوف ایرانی است که حکایتی 1001 صفحه‌ای از این مجموعه را به اسم خود کرده است. در این کتاب که جلد 28م کتابخانه فلاسفه زنده است، 29 مقاله انتقادی درباره آرای دکتر نصر و پاسخ او به هر کدام، افزون بر زندگینامه فکری خودنوشت او و نیز کتابشناسی وی منتشر شده‌اند. در مقاله بعدی با عنوان «فرزند زمان خویش باش» سنت‌گرایی را در گفتگو با نصرالله پورجوادی بررسی نموده است. پورجوادی که خود از شاگردان دکتر نصر می‌باشد آشنایی با وی را از طریق کتاب «سه حکیم مسلمان» بیان می‌کند و کار نصر را دنباله‌رو کربن می‌داند به لحاظ دفاع و معرفی فلسفه اسلامی از دیدگاهی جدید.

«...باید اشاره کنم که ایشان (دکتر نصر) نه فقط مدافع فلسفه اسلامی بلکه کاملاً مدافع اسلام بودند، به هر حال قبل از انقلاب کسانی که نسبت به اسلام علائقی داشتند از دفاعیات دکتر نصر استقبال می‌کردند. دکتر نصر هم بیان خوبی داشت، هم به هر حال نفوذ داشت.»¹⁰

«فلسفه سید حسین نصر» با توجه به توضیح فوق، یکی از آثار مورد استناد و ارجاع این رساله به شمار می‌آید. این کتاب همانطور که گفته شد توسط 29 تن از اندیشمندان نگاشته شده و یکی از امتیازات آن این

9. کتابخانه فیلسوفان زنده در سال 1938 کار خود را آغاز کرد، در این مجموعه مهمترین افکار یک فیلسوف زنده مورد نقد چندین متفکر مرتبط قرار می‌گیرد و متفکر منتخب به پرسش‌های مطروحه توسط منتقدین پاسخ می‌دهد و حاصل این پرسش و پاسخ در قالب یک اثر جامع منتشر می‌شود. فلسفه سید حسین نصر در سال 2001 به چاپ رسید. بر این اساس تهیه و منتشر شده است. مشخصات کتاب‌شناختی فلسفه سید حسین نصر بدین‌قرار است:

Lewis, Edwin and Randall E.Auxier and Lucian W.Stone (eds) The philosophy of seyed Hossein, usa: Chicago and La sale, Illions, open court, 2001, 1001, pages.

10. مجله شهروند، سال دوم، شماره 1، ص 114.

است که هر نقدی توسط خود سید حسین نصر ملاحظه و پاسخ داده شده و بدین ترتیب یک مجموعه هزار صفحه‌ای، که اهم آرای نصر و نقدهای وارده را در بردارد، فراهم آمده است. عناوین بیست و نه مقاله‌ای که در این مجموعه درج و توسط سید حسین نصر پاسخ داده شده‌اند بدین ترتیب است:

1. جایگاه نصر در فلسفه اسلامی، نوشته محمد سهیل عمر
2. دفاع نصر از حکمت خالده (جاویدان خرد)، هیوستون اسمیت
3. حکمت خالده در عرصه عمومی، رابرت کامینگ. ز
4. حکمت خالده و ادیان جهان، سالی کینگ
5. بازاندیشی در هندوئیسم کلاسیک از طریق حکمت خالده، آرویند شارما
6. تأملاتی در سنت و مدرنیته؛ پاسخ به نصر از منظر یک نئوکنفوسیوسی، شو، حسین
7. نصر و مسأله امر. قدسی، ارنست ولف گازو
8. اندیشه اسلامی و متافیزیک بودیستی، کنت اینادا
9. دیدگاه سید حسین نصر در باب ابدیت و زمان، جرج اف. مک لین و ریچارد. کا. خوری
10. فلسفه هنر از نگاه نصر، الیوت دیوتش
11. معرفت قدسی در تعبیر عرفانی سید حسین نصر، لوسی، لوپس باراست
12. آ.ک. ساران، نکاتی در باب یک عبارت سید حسین نصر، نوشته آ.ک. ساران
13. حکمت خالده و علم جدید، ولفگانگ اسمیت
14. امر سکولار و امر قدسی، ابراهیم کالین
15. دین، طبیعت و معرفت از نگاه سید حسین نصر، جیوانی موناسترا
16. مسأله علم جهانی، آشوگ گانگادیان
17. حکمت خالده و معرفت قدسی در جهان پست مدرن، مهدی امین رضوی
18. برداشت نصر در باب مطلق بودن همه چیز و هیچ چیز، آرشی، جی. باهم
19. مفهوم معرفت باطنی در فلسفه سید حسین نصر، جوای سالت من
20. رابطه ذاتی بین وحی و فلسفه در اسلام و اهمیت آن در فهم ماهیت و تاریخ فلسفه اسلامی، زیلان

موریس

21. تئولوژی فلسفه اسلامی، دیوید بورل
 22. صوفیسم و اندیشه سید حسین نصر، لئونارد لويسون
 23. رجال الغیب (Obsent Men) در جهان‌بینی اسلامی، ویلیام چیتیک
 24. فهم جهان برای فهم خود، پیری روا
 25. روح متعالی و اسلامی کردن (آرای) ابن سینا در آثار سید حسین نصر، پرویز مروج
 26. یک متن ایرانی متعلق به قرن 19، نورالدین فواد
 27. نصر؛ متفکر امر قدسی، امین کاریک
 28. سید حسین نصر، توجیه‌گر یا اصلاح‌گر اندیشه اسلامی، مارتیا استیپانیاتس
 29. حکمت خالده در عصر حاضر: مطالعه موردی ولایت فقیه، لوسین استون
- بیست و نه مقاله فوق در کنار بیست و نه دفاعیه یا پاسخ نامه نصر، در قالب چهار موضوع کلی قابل دسته‌بندی است:

1. دیدگاه‌های سید حسین نصر در باب معرفت (علم، دانش، شناخت)
 2. دیدگاه‌های سید حسین نصر در باب حکمت خالده (جاویدان خرد)
 3. دیدگاه‌های سید حسین نصر در باب هستی (طبیعت، کیهان)
 4. دیدگاه‌های سید حسین نصر در باب سنت - مدرنیته
- سید حسین نصر در باب چهار مقاله فوق (معرفت، حکمت خالده، هستی و سنت — مدرنیته) معتقد بوده است که:

1. معرفت، خاستگاه متافیزیکی و وحیانی دارد.
2. تمام هستی براساس حکمتی ازلی — ابدی جریان دارد و همه تغییرات و تحولات، براساس یک هسته لایتغیری به نام حکمت خالده صورت می‌پذیرد.
3. هستی (شامل طبیعت و انسان) آیت الهی و آیینه عالم بالا است که کار ویژه آن نه جانشینی خدا و تسخیر طبیعت، بلکه نمایندگی خدا و حفظ امانت طبیعت است.
4. تاریخ جهان را می‌توان به دو بخش سنتی — مدرن تقسیم نمود؛ یکی: جهان مبتنی بر سنت، که سرشت و سرنوشت الهی و وحیانی دارد، و دیگری جهان مبتنی بر مدرنیته، که در آن از همه چیز (Everythings) قداست زدایی شده و انسان عصیانگر، جانشین انسان خداگونه می‌گردد.

برخی نقدهای مندرج در «فلسفه سید حسین نصر» با موضوع بحث این رساله ارتباط مستقیمی دارد. از جمله این موارد مقاله «هیوستون اسمیت» است که توضیح نصر در باب عقل و حکمت خالده را دقیق نمی‌داند. 11 از نگاه اسمیت استفاده خاص و متواتر نصر از قیاس به جای استقرا مفاهیم مهمی مانند عقل و حکمت خالده را به حقیقتی زیرزمینی و غیرقابل سنجش فرو می‌کاهد. منتقد دیگری به نام ابراهیم کالین، انتقادات سید حسین نصر نسبت به مدرنیته را مطلق و کلی می‌داند و معتقد است که برداشت نصر از مدرنیته و بویژه تعبیر مدرنیته به قداست زدایی از طبیعت، ترویج سکولاریزم و تاریخی‌گری از سوی نصر، دقیق نیست.

به گفته کالین نصر نه تنها ضد مدرنیته بلکه مدرنی‌ته ستیز است. 12 بی‌توجهی نصر به دستاوردهای مدرنیته و بطور کلی انکار تمام مسایل عینی با توسل به یک سلسله برداشت‌های ذهنی و غیرقابل سنجش، از جمله نقدهای دیگری است که در مجموعه فلسفه سید حسین نصر مورد بحث قرار گرفته است. به نظر استیپانیاتس، سید حسین نصر برخلاف اقبال لاهوری با انکار تجربه مدرنیته، در صدد توجیه تفکر سنتی برآمده، اینکه او می‌گوید دنیای سنتی ذاتاً خوب و بعضاً بد است و جهان مدرن ذاتاً بد و بعضاً خوب است، متضمن نوعی پیش‌داوری است که شاهد عینی قابل استنادی ندارد. 13

بطور کلی «فلسفه سید حسین نصر» دارای مطالب مناسبی است که برخی از آن‌ها به صورت تلویحی به توضیح مقام فرد در نگرش سنتی - با تأکید بر نصر - می‌پردازد و برخی دیگر به طور مستقیم شأن فرد در رابطه با سیاست و حکومت را مورد بحث قرار داده است مانند مقاله لوسین استون 14 و استیپانیاس 15.

در شماره پیاپی 65 (سال دوم - شماره 34) قسمت‌های بیشتری از این هفته‌نامه به جریان سنت‌گرایی اختصاص یافته است و روی جلد نیز سید حسین نصر به تصویر کشیده شده است. در مقاله‌ای تحت عنوان «آخرین دل‌داده سنت» زندگینامه نصر مورد بررسی قرار گرفته است، در قسمت بعدی گفتگوی اختصاصی این مجله با دکتر نصر است که مصاحبه یک ساعته تلفنی است با وی در دفترش در دپارتمان الهیات و مطالعات مذهبی دانشگاه جورج واشنگتن این مقاله که تحت عنوان «سنت‌گرایی علیه بنیاد گرایی» می‌باشد به مباحثی علی

11. Lewis, Edwin. op. cit, p142

12. Ibid, p.449

13. Ibid, p.801

14. Ibid, p.81

15. . Ibid, p.796

الخصوص جریان شناسی بنیادگرایی، سنت گرایی و مدرنیته می پردازد که نصر بنیادگرایی را فرزند تجدد می خواند و نه سنت.

«سنت مهمترین نیروی مخالف بنیادگرایی است چون بنیادگرایی ادعا می کند که برداشتش از دین تنها برداشت صحیح است. آنهایی که کاملاً با دین مخالف هستند نمی توانند با بنیادگرایی رودررو شوند به خصوص در دنیای اسلام که می توان گفت تجدد نسبت به 50 تا 60 سال پیش در جهان اسلام تضعیف شده است.»¹⁶

«...سنت گرایی هیچ گاه به بنیادگرایی منجر نمی شود. برخی تصور می کنند که وقتی افرادی مثل بنده از سنت صحبت یا تجدد را نقد می کنند در واقع از بنیادگرایی دفاع می کنند در حالی که بنیادگرایی آن روی سکه تجدد است. سنت گرایان هم مدرنیسم را مورد انتقاد قرار می دهند و هم بنیادگرایی را به صورت شدید به نقد می کشند.»¹⁷

«نسبت بین اسلام و لیبرالیسم» موضوع مقاله ای است که توسط «مصطفی ملکیان» نگاشته شده و در «راهی به رهایی» به طبع رسیده است. 18 ملکیان در مقام سنجش سازگاری یا ناسازگاری اسلام — لیبرالیسم ابتدا سه موضوع اخلاق، سیاست و الهیات را به عنوان سه حوزه مقایسه اسلام و لیبرالیسم تعریف کرده و سپس از سه نوع اسلام (بنیادگرا، تجددگرا و سنت گرا) نام می برد. به عقیده ملکیان، می توان از لیبرالیسم اخلاقی، لیبرالیسم سیاسی و لیبرالیسم الهیاتی سخن گفت: لیبرالیسم اخلاقی، اخلاق را بر عقاید و عبادیات مقدم می دارد و مخالف سخت گیری یا سخت رفتاری (Rigorism) شرع پرستانه است. این سهل گیری، در حوزه سیاست هم صادق است. یعنی لیبرالیسم مخالف دگرگونی دفعی و قهرآمیز بوده و برای فرد اصالت قایل است یعنی بر آن است که فرد اولاً و بالذات دارای حقوقی است که فعالیت های دولت باید به حفظ آنها محدود شود. این حقوق، که در واقع حقوق فرد در قبال دولت و متناظر با تکالیف دولت نسبت به فرد هستند، از جمله شامل آزادی بیان و عمل و آزادی از محدودیت ها و اجبارهای دینی و مذهبی و ایدئولوژیک می شوند. 19 سومین حوزه مورد مطالعه، ملکیان در این مبحث، الهیات است که به نظر وی در مقام مقایسه اسلام — لیبرالیسم بسیار حائز اهمیت است. لیبرالیسم الهیاتی، بر شأن اخلاقی دین انگشت تأکید می نهد و با راست اندیشی (Orthodoxy) سخت گیرانه و انعطاف ناپذیر سنتی، مخالف است. لیبرالیسم ضمن انکار وجوه عبادی دین، بر زمانمند بودن آن تأکید دارد و

16. شهروند، شماره پیاپی 65، ص 109.

17. همان، ص 110.

18. مصطفی ملکیان، راهی به رهایی: جستارهایی در باب عقلانیت و معنویت، تهران، انتشارات نگاه معاصر، 1380، صص 93-107.

19. همان، ص 96.

معتقد است که «حقایق دینی، برای مفهوم و مانوس گشتن در ذهن و ضمیر انسان متجدد، باید بندناف خود را از علوم، معارف، روش‌ها و نگرش‌های قدما ببرند.»²⁰

ملکیان پس از تبیین باورهای متعارف لیبرالیسم در سه حوزه اخلاق، سیاست و الهیات، سه روایت از اسلام را به ترتیب زیر می‌شمارد؛

1. اسلام بنیادگرایانه، که اولاً. نص‌گرا و نقل‌گرا بوده و بر عقل استدلال‌گر، (Reason) اعتبار تعیین‌کننده‌ای قایل نیست. ثانیاً. شریعت اندیش است و بر روحانیت احکام شریعت و فقه تأکید می‌ورزد، ثالثاً. برای تأسیسی جامعه‌ای هم‌تراز با موازین فقه و شریعت می‌کوشد و با ملاحظه موانع پیش روی این کوشش، با اغلب حکومت‌های حاکم، اختلافات جدی دارد، رابعاً. ضمن انکار تکثرگرایی دینی، به تکثرگرایی سیاسی علاقه‌ای نشان نمی‌دهد و دین و حکومت دینی را برآورنده کلیه نیازهای انسان به شمار می‌آورد.

2. اسلام تجددگرایانه، که: اولاً. عقل‌گرا، تعبدگریز و آزاداندیش بوده و عقل استدلال‌گر را مانند کتاب و سنت منبعی برای کشف حقیقت می‌داند، ثانیاً. در پی اقامه قوانین فقه و شریعت و احیای جامعه دین محور نیست، ثالثاً از دین تعبیری اخلاقی، آن هم اخلاق این جهانی و انسان‌گرایانه و احساساتی (مراد ملکیان از اخلاق احساساتی، اخلاقی است که در آن خوبی – بدی، درستی – نادرستی، دایره مدار لذت‌بخشی و الم‌انگیزی است)، رابعاً. از تکثرگرایی دینی و سیاسی استقبال می‌کند و بالاخره اینکه دین را برآورنده نیازهای معنوی و اخروی انسان می‌داند و معتقد نیست که با تأسیس حکومت دینی و ایجاد جامعه دینی، لزوماً رفاه مادی حاصل می‌آید.

3. اسلام سنت‌گرایانه؛ ملکیان، سومین قرائت از اسلام را اسلام سنت‌گرایانه می‌داند که: اندیشمندی نظیر رنه‌گنون، تیتوس بورکهارت، فریتیوف شووان، مارتین لینگز، سید حسین نصر و گی‌ایتون طرفدار چنین تعبیری از اسلام هستند. اسلام سنت‌گرایانه که موضوع پژوهش رساله حاضر می‌باشد، برداشت خاصی از اسلام ارائه می‌کند که در بسیاری از موارد، با برداشت بنیادگرایان و تجددگرایان، متفاوت است. بدین ترتیب که اسلام سنت‌گرایانه؛ اولاً. عقل استدلال‌گر را فقط ابزار کشف و استخراج حقایق کتاب و سنت می‌داند ولی آن را منبعی در کنار این دو نمی‌انگارد و این شأن اخیر (منبع شناخت) را فقط برای عقل شهودی²¹ قایل است که پشتوانه حجیت و اعتبار دین است. اگر دست به تأویل کتاب و سنت بیازد بیشتر به حکم عقل شهودی نه عقل

20. همان، ص 97.

استدلال‌گر؛ و از این حیث، عقل‌گرا، آزاداندیش و تعبدگریز نیست. ثانیاً اسلام سنت‌گرایانه مانند اسلام تجددگرایانه بر روح پیام اسلام و گوهر دین تأکید دارد. نه بر ظواهر دین. ثالثاً اسلام سنت‌گرایانه، تجربت‌اندیش است و تدین را بیشتر نوعی سیر و سلوک باطنی و معنوی می‌داند که رعایت دقیق احکام شریعت و فقه، شرط لازم ولی غیرکافی در توفیق آن است، براساس این برداشت از اسلام، شریعت و فقه نه هدف نه ابزار سیر و سلوک باطنی است، از اینرو فقه و شریعت نه غایت است و قابل انکار. رابعاً طرفداران اسلام سنت‌گرا درصدد تأسیس جامعه‌ای شریعتمدار و مبتنی بر فقه نیستند، بلکه بیشتر در پی آنند که در سطح عموم مردم اخلاق مدارا، مروت، آسانگیری بر دیگران و سخت‌گیری بر خود رواج یابد و انسان‌ها بر دیگران نپسندند هر آنچه بر خود نمی‌پسندند. از نگاه سنت‌گرایان، جامعه باید به گونه‌ای باشد که نخبگان و گزیدگان، یعنی کسانی که استعداد سیر و سلوک باطنی و معنوی را دارند، بتوانند این استعداد، قوه و شأنیت معنویت‌گرایی و استعلاجویی خود را به فعلیت و تحقق نزدیک‌تر نمایند.

خامساً اسلام سنت‌گرا مانند اسلام تجددگرا، از جدایی دین از سیاست ناخشنود نیست و حکومت‌های غیردینی را چندان مانع و مزاحم استکمال فرد و جامعه نمی‌بیند. سادساً. اسلام سنت‌گرا از تکثر‌گرایی دینی و سیاسی استقبال می‌کند. از نگاه برخی اندیشمندان این تعبیر، ادیان در مرحله‌ای متعالی، هدفی مشترک دارند و بر همین اساس می‌توان از «وحدت متعالی ادیان» (عنوان کتاب شووان) سخن گفت. سابعاً. اسلام سنت‌گرا یا تعبیر سنت‌گرایانه از اسلام، دین را فقط برآورنده نیازهای معنوی می‌بیند و اصلاً اعتقادی به این ندارد که دین وعده تحقق بهشت زمینی را داده باشد. اسلام سنت‌گرایانه بیش از اینکه بر سکونت و پیشرفت در زمین تأکید نماید بر مقدمه آخرت بودن دنیا و امانت الهی بودن زمین تأکید می‌نماید. و بالاخره اینکه اسلام سنت‌گرا با فرهنگ مدرنیته و تعبیر آن از مفاهیمی چون فرد، طبیعت، خدا و هستی، تنافر جدی دارد و معتقد است که در جهان مدرن، فضیلت‌های سنتی انسان، تخویف، و تزییع شده است. ملکیان در جمع‌بندی خود پیرامون نسبت اسلام - لیبرالیسم بدین نتیجه می‌رسد که؛

1. اسلام بنیادگرایانه نه با لیبرالیسم اخلاقی سازگار است نه با لیبرالیسم سیاسی و نه با لیبرالیسم الهیاتی.
2. اسلام تجددگرایانه، هم با لیبرالیسم اخلاقی سازگار است هم با لیبرالیسم سیاسی و هم با لیبرالیسم الهیاتی.
3. اسلام سنت‌گرایانه نسبت به لیبرالیسم اخلاقی موضعی موافق، نسبت به لیبرالیسم الهیاتی موضع مخالف و نسبت به لیبرالیسم سیاسی موضعی بینابین دارد. اسلام سنت‌گرایانه برخلاف اسلام بنیادگرایانه و تجددگرایانه

بیش از آنکه دغدغه تغییر و اصلاح نهادها و زیر ساخت‌های سیاسی جامعه را داشته باشد، به تغییر و اصلاح وضع و حال درونی و باطنی یکایک افراد اهتمام می‌ورزد، در تضعیف و امحاء امتیازات و تمایزاتی که لیبرالیسم در صدد الغاء آنهاست، با این مسلک اجمالاً توافق دارد؛ اما اسلام سنت‌گرایانه برداشت لیبرالیسم از آزادی فرد را قبول ندارد و تلقی‌اش از حقوق بشر (فرد - انسان) با تلقی لیبرالی وفاق کامل ندارد؛ برخلاف لیبرالیسم، بشر را همواره در حال پیشرفت نمی‌داند و از نوعی انحطاط کمال انسانی در مدرنیته سخن می‌گوید و بر پسرفت معنوی و روحانی انسان تأکید می‌کند. در برداشت سنت‌گرایانه از اسلام، به جای «پیشرفت» از «امید» یاد می‌شود. از این منظر، شالوده امید، طبع نیک آدمیان است که آیت الهی، سایه خدا و نفخه الهی هستند. این شأن آدمی مؤید اصالت فرد، به ترتیبی که در لیبرالیسم مطرح است، نیست.

مقاله ملکیان متضمن این ویژگی ممتاز است که برداشت‌های کلی از فرد در نزد لیبرالیسم و اسلام را تبیین می‌کند و متدلوزی و منطق درونی مقاله، در مسیر این رساله پرتو افکن است. اما برجسته‌سازی و امکان‌سنجی نقش فرد در نزد سنت‌گرایانی چون سید حسین نصر، مساله‌ای است که موضوع مقاله اخیر نبوده و رساله حاضر در پی تشریح و تخمین آن است.

4- سؤال اصلی پژوهش:

زمینه‌های ذهنی، عینی و ماهیت اندیشه سیاسی سنت‌گرایان چیست؟

5- فرضیه‌های پژوهش:

اندیشه سیاسی سنت‌گرایان تابعی از: محیط فکری و سیاسی آنان - ضعف‌ها و کاستی‌های دنیای مدرن، بحران معنا و معنویت - از یک سو و تضاد سنت‌گرایان، با مدرنیته و لیبرالیسم و ضرورت نسبت تحولات اجتماعی - سیاسی با مذهب در جوامع غیر مدرن مثل ایران از سوی دیگر است.

6- مفاهیم و متغیرها:

- سنت:

فرهنگ فارسی معین سنت را اینگونه معنا می‌کند: 1. راه، روش، سیرت، طریقه، عادت 2. فقه: کردار، گفتار و تقریر معصوم؛ 3. سنن، اهل سنت: فرقه‌ای از مسلمانان که به خلافت ابوبکر و جانشینان او قائلند. 22 به معنای حقایق یا اصولی است دارای منشائی الهی که از طریق شخصیت‌های مختلفی معروف به رسولان، پیامبران، اوتاره‌ها 23، لوگس 24 یا دیگر عوامل انتقال برای ابنای بشر آشکار شده و با به کارگیری این اصول در حوزه‌های مختلف، اعم از ساختار اجتماعی و حقوقی، هنر، رمزگرایی و علوم همراه است و البته معرفت متعالی، همراه با وسائلی برای تحصیل آن معرفت را نیز شامل می‌شود. 25

- سنت‌گرایی:

سنت‌گرایی به معنای عام، هرگونه عکس‌العملی نسبت به پدیده‌های دنیای مدرن را شامل می‌شود که داعی و سودای بازگشت به جهان سنتی دارد. اما سنت‌گرایی به معنای خاص به جنبش فکرای که در اوایل قرن بیستم - توسط رنه گنون پایه‌گذاری شد - آغاز شد، اشاره دارد. 26

- مدرن: 27

1. تازه، نو 2. باب روز 28

22. فرهنگ فارسی معین، ج 2، ذیل کلمه سنت.

23 .Avataras

24 .Lagos

25. سید حسین نصر، معرفت و معنویت، ترجمه انشاءالله رحمتی، تهران، سهروردی، 1380، ص 135.

26. سنت‌گرایی در نظر خواهی از غلامرضا اعوانی، محمود بی‌نا مطلق، مصطفی ملکیان، مجله نقد و نظر، ش 15-16، تابستان 1377.

27 .Modern

28. فرهنگ فارسی معین، ذیل کلمه مدرن.

- مدرنیسم: 29

طرفداری از آنچه که نو و بدیع باشد، راه و رسم جدید. 30 مدرنیته مبنای نظری نوسازی و اصلاحات در غرب بود و در چارچوب آن این فرایند به اهداف و مقاصد نسبی خود که همانا تحقق مدرنیته و رسیدن به آن و به جامعه‌ای مدرن و توسعه یافته بود نائل آمد. برخی نویسندگان مدرنیته را هدف و مقصد نوسازی یا جنبه‌های اجتماعی و ساختاری تحقق یافته فرایند نوسازی می‌شناسند و مدرنیسم را آگاهی از ساختارهای مدرن می‌دانند. 31 ولی می‌توان گفت مدرنیته هم مبنا و هم مقصد فرایند نوسازی است و هدف رسیدن به جامعه مدرن می‌باشد که همان توسعه و توسعه یافتگی در ابعاد مختلف است. 32

سید حسین نصر می‌گوید: تجدد به معنای مدرنیسم، دارای یک فلسفه و جهان‌بینی است. تجدد انکارکننده همان اصولی است که سنت بر آن تکیه می‌کند آن اصول عبارتند از حقیقت الهی و حیات انسانی و عبودیت و تسلیم انسان در برابر حقیقت الهی. تجدد به معنای ساختار فلسفی انسان را محور قرار می‌دهد و به نوعی بر بشر محوری استوار است و آن را جانشین خدا محوری می‌کند. 33

- نوسازی: 34

نوسازی واژه‌ای از گروهی از واژه‌ها، شامل توسعه، تغییر و صنعتی کردن است که بر حرکت از یک حالت اجتماعی — سیاسی به حالتی دیگر دلالت دارد، این حرکت معمولاً با بهبود کلی شرایط اجتماعی و بالا بردن کیفیت زندگی در جامعه‌ای که آن را تجربه می‌کند، همراه است. فرایند نوسازی خود نامش را از حالت پایانی که خواهان ایجاد آن است یعنی مدرنیته می‌گیرد. 35

29 . Modernism

30. فرهنگ فارسی معین، ذیل کلمه مدرنیسم.

31. هشام شرابی، پدر سالاری جدید، ترجمه سید احمد موقتی، تهران، کویر، 1380، ص 51-52.

32. سید احمد موقتی، نوسازی و اصلاحات در ایران، تهران، قومس، 1385، ص 23.

33. سید حسین نصر، معرفت و معنویت، پیشین، ص 182.

34 . Modernization

35. لوآی.م. صفی، چالش مدرنیته، ترجمه احمد موقتی، تهران، نشر دادگستر، 1380، ص 9.

- دین: 36

1. نام ایزدبست 2. روز بیست و چهارم هر ماه شمسی 3. آیین، کیش، جمع: ادیان 4. راه و روش 37
نینیان اسمارت 38 دین را اینچنین تعریف می‌کند: سنتی که در سازمان نهادینه، شعایر، انواع تجارت، باورهای اصولی، باورهای اسطوره‌ای و ساحتی اخلاقی وجود دارد که همه در یک واحد سازمند تأثیر و تأثر متقابل دارند. 39

هاروی کاکس: 40 مجموعه‌ای از خاطرات و اسطوره‌ها، امیدها و تخیلات، شعایر و آداب و رسوم که حیات یک شخص یا گروه را در درون یک واحد معنادار هماهنگ می‌سازد. به حیات انسجام می‌بخشد، مجموعه‌ای از معانی فراهم می‌آورد. به حوادث انسانی وحدت می‌بخشد و انسان را در تصمیم‌گیری راهنمایی می‌کند.

سید حسین نصر: دین، همانا راه کلی زندگی است که بر پای‌ه تعالی‌م صادره از خداوند است. بشر این آموزه‌ها را از رهگذر وحی دریافت می‌کند، مراد از وحی، انتقال مستقیم پیام از آسمان است (و باید آن را به دور از همه گرفتاری‌های روانشناختی فهمید که غرب در بیشتر تفکر دینی مدرن دچارشان شده است).
وانگهی نباید وحی را با الهام که ممکن است برای همه انسانها رخ دهد، در آمیخت. 41

- هنجارهای مرسوم:

هنجار مرسوم در برگیرنده «واژگان، اصول، مفروضات، معیارهای مشترک برای آزمون مدعیات دانش، مسائل، تمایزات مفهومی و امثال آن است. 42

36 . Religion

37 . فرهنگ فارسی معین، ذیل کلمه دین.

38 . Ninian Smart

39 . C.F.Ninian Smart, The phenomenon of Religion, Macmillan 1973, p.p.42.f

40 . Harvey Cox

41 . سید حسین نصر، *قلب اسلام*، پیشین، صص 26-27.

42 . جیمز تولی، مقاله‌ی روش‌شناسی اسکینر در تحلیل‌اندیشه‌سیاسی، ترجمه غلامرضا بهروز لک، *فصلنامه علوم سیاسی*، شماره 28، ص

- زمینه عملی:

زمینه عملی عبارت است از «فعالیت سیاسی یا خصوصی‌صه‌های مربوطه مسأله‌انگیز جامعه‌ای است که مؤلف آن خطاب قرار می‌دهد و متن پاسخی به آن است». 43

7- سوالات فرعی پژوهش:

- زمینه‌های عینی اندیشه سیاسی سید حسین نصر چیست؟
- ذهنیت سنت‌گرایان نسبت به مدرنیته و سیاست مدرن چیست؟
- درک سنت‌گرایان از دین و رابطه دین و سیاست چه گونه است؟
- مؤلفه‌های اصلی اندیشه سیاسی سنت‌گرایان کدام است؟

8- پیش‌فرض‌های پژوهش:

با توجه به الگوی اسکینر به نظر می‌رسد که اندیشه سیاسی هر اندیشمندی (از جمله سنت‌گرایان) تابعی از زمینه‌های ذهنی و عینی خاصی است. به تعبیر دیگر: اندیشه سیاسی اندیشمندان مبتنی بر زمینه‌های ذهنی و عینی است و بررسی این دو متغیر ما را در درک ماهیت اندیشه اندیشمندان یاری می‌دهد.

9- اهداف پژوهش:

با توجه به گسترش اندیشه سنت‌گرایان و مورد اقبال قرار گرفتن آن در میان نسل معاصر ایران، این پایان‌نامه در صدد است با شناسایی هرچه بیشتر اصول و چارچوب سنت‌گرایی بتواند، وجوه سیاسی افکار سنت‌گرایی را برجسته نماید.

سنت‌گرایی در ایران فلسفه‌ای است که از یک طرف با فلسفه اسلامی اندیشمندان مسلمانی چون ابن سینا، سهروردی و ملاصدرا پیوند دارد و از طرفی رابطه تنگاتنگی با دین برقرار کرده است.

این نوع اندیشه برای پژوهش‌گران مسلمان قابل توجه است که با به چالش کشیدن آموزه‌های غربی، مدرنیته را مورد نقد قرار می‌دهد و لذا می‌تواند برای مسلمانان راهی در جهت یافتن اندیشه مقابل خود باشد.

10- روش گردآوری اطلاعات و داده‌ها:

تکیه بر الگوی اسکینر: هرمنوتیک قصد

روش کتابخانه‌ای و اینترنتی

11- سازماندهی پژوهش:

1. مقدمه.

2. فصل اول: در باب روش.

3. فصل دوم: مباحث نظری، کلیات و مفاهیم.

4. فصل سوم: زمینه‌های ذهنی اندیشه سیاسی سنت‌گرایان.

5. فصل چهارم: زمینه‌های عینی اندیشه سیاسی سنت‌گرایان.

6. فصل پنجم: مؤلفه‌های اصلی اندیشه سیاسی سنت‌گرایان.

7. جمع بندی و نتیجه گیری.

فصل اول:

نظریه و روش

موضوع این رساله اندیشه‌های فلسفی سنت‌گرایان معاصر با تأکید بر آراء دکتر نصر می‌باشد. سنت‌گرایان افراد شاخص متعددی دارد که نصر به عنوان یکی از افراد مهم و برجسته عصر حاضر شمرده شده است، که در ادوار مختلف فعالیت خود، سطوح متفاوتی از کنش علمی و عملی را به نمایش گذاشته است. وی به عنوان تنها فیلسوف ایرانی در کتاب «فیلسوفان زنده» به حساب آمده است البته نصر بر خلاف عمده فیلسوفان در عرصه عمومی و حتی فعالیتهای حکومتی - هر چند در مقطعی کوتاه نیز وارد گشته است و لذا نباید از وی به عنوان متفکری صرف نام برد بنابراین هر گونه نگاه به نوشته‌های سید حسین نصر نیز از منظر درکی دو جانبه از مقاصد و زمینه‌های است که آثار وی در آنها شکل گرفته است. در این پایان نامه از روش اسکینر استفاده خواهد شد، بر این اساس ابتدا گذری بر روش اسکینر خواهد شد و سپس به تطبیق این روش بر موضوع این رساله می‌شود.

روش اسکینر،⁴⁴ روشی است که میان پذیرش مؤلف و زمینه هر دو را می‌پذیرد و لذا باید آن را رویکردی میانه تلقی نمود. روش اسکینر عبارت است از:

«رابطه قصد مؤلف با زمینه‌ای که در آن اندیشیده است توجه کرده و به کارگیری اصول زبانی، در کنش

گفتاری»⁴⁵ سعی در ارائه روش برای فهم درست اندیشه دارد.⁴⁶

اسکینر دیدگاه خود را در زمینه هرمنوتیک در کتاب (Meaning and context) طرح کرده که به زبان فارسی ترجمه نشده است. اما کتاب مهم ماکیاولی که تفسیری از اندیشه‌های ماکیاولی توسط اسکینر می‌باشد در ایران ترجمه گشته است. اسکینر در کتاب ماکیاولی به ارائه تفسیری از اندیشه ماکیاولی بر اساس اصول هرمنوتیکی خود پرداخته است.

44 . Quintin Skinner

45 . Speech Act

46 . عباس منوچهری، شریعتی، عرفان مدنی و هرمنوتیک‌های بخش، عقل نقاد دینی، ترجمه حسین خندق آبادی، تهران، مؤسسه تحقیقات علوم

انسانی، 1383، ص 32.

اسکینر کار خود را با مکتب تاریخی یا تفهیمی آغاز کرد که نماینده برجسته آن در نیمه نخست قرن حاضر، کالینگوود⁴⁷ بود. افق و گرایش‌های اسکینر، تحت تأثیر رهیافت وی‌تگنشتاین⁴⁸ در پژوهش‌های فلسفی و در باب یقین است که زبان را تکثری از ابزارهای مشترک بین الازدهانی برای اهداف مختلف می‌دید که تنها برخی از عناصر در معرض نقد ذهنی و تغییر و تحول در هر زمانی قرار می‌گیرند. به هر حال این نظریه در چارچوب کلی کاربرد شناختی ویتگنشتاین است از مباحث مطرح آستین⁴⁹، سرل⁵⁰ و گرایس⁵¹ در زمینه کنش کلامی برای غنا بخشی به روش خود بهره جسته است.⁵²

در دهه 1960 با وجو فضای ویتگنشتاینی در کمبریج، اسکینر هنوز از فلسفه تجلیل می‌کرد و به تاریخ همانند مکملی برای فلسفه می‌نگریست. اما برداشت اسکینر از تاریخ در پایان دهه 1970 آغاز به تغییر نمود و او به منتقد رویکردهای کاملاً فلسفی در تفسیر متن مبدل شد. او در این چرخش پیش از هر چیز به انتقاد ادعای نفوذ و برتری فلسفه بر سایر حوزه‌های معرفتی توجه داشت.

به طور خلاصه اسکینر پیش از چرخش سخنورانه‌اش⁵³ در پژوهش‌های تاریخی بر این نکته تأکید داشت که همیشه امکان ادعا علیه تئوری‌ها و مفاهیم به خوبی بنیان گذاشته شده و همینطور همیشه طرح پرسش از مشروعیت بهترین اشکال تأسیس شده قانون ممکن است.

در نگارش مجدد تاریخ می‌توان از سه استراتژی یعنی استفاده از منابع جدید، سبک جدید خواند منابع و چشم‌انداز جدید درباره تفسیر استفاده کرد. که اسکینر از هر سه استراتژی استفاده می‌کند: به طور آگاهانه از منابع پذیرفته نشده و غیرمقبول در تفکر سیاسی استفاده می‌کند که بازبینی و تجدید نظر درباره دیدگاههای متفکرانی همچون ماکیاوولی و هابز نیز استفاده شده است. همچنین استفاده از تئوری کنش کلامی و سخنوری کلاسیک او را به تغییر دادن سبک و حالت پرسش‌ها قادر ساخت، مانند تأکید بر پرسش کنش زبانی در تضاد با پرسش صرف از معنا.

47 . Collingwood

48 . Wittgenstein

49 . Austin

50 . Searle

51 . Grice

52 . جیمز تولی، "روش اسکینر در تحلیل اندیشه سیاسی"، ترجمه غلامرضا بهروز لک، فصلنامه علوم سیاسی، شماره 28، ص 59.

53 . Rhetorical turn

اسکینر ضمن پذیرش کارکرد اصلی زبان بعنوان آگاهی دهنده به ما درباره جهان؛ بیان گفتاری را شکل دهنده یک سطح از زبان دانسته، معتقد است که سطوح دیگر این کاربرد زبان یعنی جنبه‌های غیرگفتاری و ضمناً گفتاری اهمیت کمتری از آن ندارند.

اسکینر علاوه بر معنای اصلی کلمات، سخن را از نظر چگونگی و چرایی (به کدام قصد) مورد بررسی قرار می‌دهد. «اگر زندگی سیاسی 54 مجموعه مسائل برای تفکر سیاسی است، توصیف فهم فعالیت‌های سیاسی راهنمایی را برای مطالعه سیاسی فراهم می‌سازد. اگر ما می‌توانیم «چیزهایی با کلمات» (آستی‌ن) بسازیم یا اگر «کلمات هستند کارهایی» (ویتگنشتاین) پس تحلیل‌های استفاده از کلمات، از لحاظ سخنوری، یک پخش سازنده واقعیت سیاسی است، و بنابراین تفکر سیاسی است.» 55

پژوهش‌های آستین و وی‌تگنشتاین نمی‌توان به جریان اصلی در علوم سیاسی تبدیل شود، چون که هدف یک رویکرد علمی، فراتر رفتن از واژگان و خودفهمی کارگزار سیاسی بود. در حالی که تحلیل کنش کلامی، چشم‌انداز کارگزار سیاسی را برخلاف تمایل کارکردگرایی موجود در علوم را تجدید می‌کرد نتیجه استفاده اسکینر از کنش کلامی، توان بخشیدن به اعمال کارگزاران برخلاف رویکردهای جامعه‌شناسانه بود. 56

جیمز تولی 57 در مقاله‌ای با بازخوانی آثار اسکینر، مفاهیم کلیدی همچون «هنجارهای مرسوم»، «زمینه عملی» و «فرآیند تصرف» را بررسی می‌نماید. جیمز تولی بیان می‌کند که در روش اسکینر نوشتن نوعی کنش کلامی است، که دارای منظور، قصد یا نکته ضمنی می‌باشد که باید فهمیده شود.

نوشته‌ها و گفتارهای نویسنده در زمینه‌ای از قواعد شکل می‌گیرد که کنش و معنا را شکل می‌دهند. بنابراین، فهم معنای نکته موجود در متن، نیازمند شناخت هنجارهای مرسوم است. هنجارهای مرسوم نقاط مشترکی هستند که متون یک دوره را با وجود تفاوت‌های ظاهری به هم مرتبط می‌نمایند و شامل واژگان کلیدی، اصول، مفروضات، معیارهای مشترک و... می‌باشد.

شناسایی هنجارهای مسلط نیازمند شناسایی ایدئولوژی‌های دوران می‌باشد. مراد اسکینر از ایدئولوژی:

«کلیت متشکل از هنجارهای مرسوم به عنوان ابزاری برای فهم نکته متن تشکیل دهنده آن است.» 58

54 . Political life

55 . Palonen, P.4.

56 . idib,p.330

57 . Tully, james

اسکینر برای درک ایدئولوژی، بررسی متن‌های کوچک را پیشنهاد می‌دهد. با بررسی متن‌های کوچک یک

دوره:

«هنجارهای مرسوم سازنده و کنترل‌کننده ایدئولوژی‌های حاکم در روابط درونی آنها پیش از آن که به عنوان معیاری برای تعیین ابعاد هنجاری و غیرهنجاری به کار گرفته شوند شناسایی می‌شوند.»⁵⁹

هنجارهای مرسوم به مثابه قواعدی هستند که قابل رد و انکار یا تأیید هستند، این فرآیند حذف، پذیرش یا انکار هنجارهای مرسوم را اسکینر فرایند تصرف در هنجارهای مرسوم می‌نامد.

هر ایدئولوژی سیاسی مجموعه از واژگان است که خصلتی، بین‌الذهانی دارد. بین‌الذهانی بودن معنای واژگان یعنی معنای واژگان در نظریه یا ایدئولوژی سیاسی دارای سویه و جهتی می‌باشد که در کاربرد غیر شخصی و عمومی به آن بار و منتقل می‌گردد.

ایدئولوژی‌ها به عنوان کلیت انباشه واژگان به حساب می‌آیند و به مشروعیت بخشی به کنش می‌پردازند در این صورت هرگونه تغییر در واژگان به معنای تغییر در توصیف کنش (مطلوب) و در نهایت تغییر در کاربرد (یا اثر) ایدئولوژی می‌باشد در این صورت ممکن است با تصرفی که در واژگان سیاسی پدید می‌آید شاهد تحول در ایدئولوژی و ظهور (خودآگاهی و هویت جدید) باشیم که به تغییر در کنش مطلوب یا مورد حمایت آن منجر گردد.

اسکینر معتقد است:

«اساساً هر جامعه‌ای که از طریق تصرف در این مجموعه اصلاحات است که به ایجاد یا تغییر هویت اخلاقی خود توفیق می‌یابند.»

در نتیجه نظریه‌های سیاسی را می‌توان به عنوان توجیهاتی برای تغییر (مشروعیت‌زدایی) یا تقویت هنجارهای مرسوم حاکم بر کاربرد آنها دانست.⁶⁰

با قرار گرفتن متن در زمینه عملی فرایند تصرف مورد بازشناسی قرار می‌گیرد و مشخص می‌شود، مؤلف با تغییر در هنجارها و مفاهیم مسلط درصدد چه تغییری در کنش سیاسی است. زمینه عملی عبارت از فعالیت سیاسی یا خصیصه‌های مربوطه مسأله انگیز جامعه‌ای که مؤلف آن را خطاب قرار می‌دهد و متن پاسخی به آن است.

اسکینر، خصلت تولید‌کنندگی ایدئولوژی را اینگونه توضیح می‌دهد:

59. همان.

60. تولی، ص 66.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

«تصرف موفق در معیارهای کاربرد یک اصطلاح یعنی تصرفی که در هنجار مرسوم می شود موجب تغییراتی در باورها و نظریه های اجتماعی می شود. هنجار مرسوم ساختن یک تغییر در دلالت موجب تغییر در فهم و آگاهی اجتماعی می شود.» (و در نهایت تغییر موفقیت آمی ز بار ارزشی یک اصطلاح موجب تغییر در ارزش ها و نگرش های اجتماعی می شود.)

ایدئولوژی دو خصلت تولیدکنندگی و سرکوب کنندگی دارد که اسکینر خصلت سرکوب کنندگی ایدئولوژی را در دو محدودیت ایدئولوژیک و سیاسی لحاظ می کند.

عامل مهم در بسط یک ایدئولوژی به میزان دسترسی ایدئولوگ ها به ابزارهای ترویج افکار مانند دانشگاه، کلیساها، وسایل ارتباط جمعی و ... برای بسط و انتقال تحول ایدئولوژیک به سطوح مختلف اجتماعی می باشد. 61 پس از اشاره به دو سطح ایدئولوژیک و عملی، اسکینر سطح سوم را بیان می کند و آن عبارت از روابط قدرت در یک دوره است:

«عامل مهم تحول هم در اندیشه و هم در عمل، چیش ناپایدار روابط قدرت است که زمینه عملی را تشکیل می دهد و مناقشات ایدئولوژیک نمود آن می باشند. تحول ایدئولوژیک در صورتی درست آیین و معتبر می شود که برخورد نیروهای سیاسی منجر یا موفق به دفاع از آن یا ایجاد عاملی می شود که تصرف ایدئولوژیک برای توصیف و مشروعیت بخشی بدانها به کار گرفته می شوند. 62»

مشارکت در ائتلاف های سیاسی و منازعات موجود در اجتماع عامل مهمی در تثبیت و هژمونی ایدئولوژیک است.

خلاصه سخن اینکه اسکینر در بررسی هرمنوتیکی خود سعی دارد به پنج سؤال اساسی پاسخ دهد که عبارتند از:

اول آنکه: نویسنده در نوشتن یک متن نسبت به دیگر متون موجود (هم عصر) که زمینه ایدئولوژیک را شکل می دهند چه کاری انجام می دهد یا انجام داده است؟

اسکینر از اصطلاح «هنجار مرسوم» 63 برای توضیح این پرسش استفاده می کند. در دیدگاه اسکینر، اولین گام برای فهم معنای متن درک میزان تمایز یا عدم تمایز متن از هنجارهای مرسوم است.

با تطبیق نوشتار یا کنش، با هنجارهای مرسوم می توان فهمید که چه میزان نویسنده، هنجارهای مرسوم را رد، تأیید یا عامدانه نادیده می گیرد این فرایند حذف، پذیرش یا انکار هنجارهای مرسوم را اسکینر فرایند تصرف 64

61. همان.

62. تولی، ص 68.

63. Convention

64. Manipulation

در هنجارهای مرسوم می‌نامد. فهم هنجارهای مرسوم نیازمند پژوهشی تاریخی در زمینه متون نوشته شده رایج در آن زمان در همان موضوع یا موارد مشابه و مشترک می‌باشد.

دوم آنکه: نویسنده در نوشتن یک متن نسبت به کنش سیاسی موجود و مورد بحث که زمینه عملی را شکل می‌دهد چه کاری انجام می‌دهد یا داده است؟

این پرسش در جستجوی آن است که بدانند مؤلف هنگامی که در حال دخل و تصرف در هنجارهای مرسوم ایدئولوژیک است در حال پیگیری چه انگیزه و یا هدف سیاسی می‌باشد.

به عبارت دیگر با قرار گرفتن متن در «زمینه عملی»⁶⁵ تلاش در جهت فهم این نکته می‌شود که مؤلف با تغییر در هنجارها و مفاهیم مسلط درصدد چه تغییری در کنش‌های سیاسی عصر خود می‌باشد. در واقع مؤلف با تصرف در هنجارهای سیاسی می‌تواند به باز تعریف و توصیف جدیدی از کنش سیاسی مطلوب دست یازد که خواه ناخواه با شکل‌های مسلط متفاوت خواهد بود.

اسکینر معتقد است در ارائه پاسخ به سؤالات مربوط به مناظره ایدئولوژیک، نظریه‌پرداز سیاسی به معضلات سیاسی زمانه واکنش نشان می‌دهد.

مرحله دوم مقایسه بین چگونگی تلقی یک کنش سیاسی توسط هنجارهای مرسوم یک ایدئولوژی با چگونگی باز تعریف آن از طریق تصرف در این هنجارها در متن مربوط می‌شود.

اسکینر معتقد است که آنچه نکته سیاسی با انگیزه نگارش متن خواننده شود، ضرورتاً ای‌نهمان با نکته سیاسی یا نیت مؤلف هنگام نوشتن آن نیست.

سوم آنکه: ایدئولوژی‌ها چگونه می‌باید شناسایی شده و تکون، نقد و تحول آنها چگونه می‌بایست بررسی و تبیین شود؟

در مرحله اول و دوم، پرسش نسبت به اندیشه و زمینه‌های هنجاری و عملی یکدوره می‌باشد و در مرحله سوم و چهارم اسکینر به بحث از ایدئولوژی می‌پردازد.

برای درک ایدئولوژی‌ها، اسکینر بررسی متن‌های کوچک را پیشنهاد می‌دهد. از نظر اسکینر بررسی متون کلاسیک که در رویکرد هگلی از تاریخ سمبل خودآگاهی با ذهنیات عصر می‌باشند شیوه مناسبی برای درک ایدئولوژی‌ها یا خرد متعارف یک دوره نیست زیرا این متون کلاسیک معمولاً پدیده‌های رایج یک دوره را به

چالش کشیده در آنها دخل و تصرف می‌نمایند تنها با پرداختن متون فراموش شده و در حاشیه متون کلاسیک می‌باشد که امکان فهم ایدئولوژی‌های دوران وجود دارد.

با بررسی متن‌های کوچک یک دوره می‌توان هنجارهای مرسوم سازنده و کنترل کننده ایدئولوژی‌های حاکم و روابط درونی آنها پیش از آنکه به عنوان معیاری برای تعیین ابعاد هنجاری و غیرهنجاری به کار گرفته شوند شناسایی شوند.

چهارم آنکه: ارتباط ایدئولوژی سیاسی و کنش سیاسی که اشاعه ایدئولوژی‌های خاصی را به خوبی توضیح می‌دهد چیست و این امر چه تأثیری در رفتار سیاسی دارد؟

هر نظریه یا ایدئولوژی سیاسی حاوی مجموعه‌ای از اصطلاحات «بین‌الذهانی تجویزی»⁶⁶ می‌باشد. کلماتی که نه تنها توصیف می‌کنند، بلکه در ضمن توصیف ارزش گذاری نیز می‌کنند. این بعد ارزش گذاری ظرفیت کنش کلامی یک کلمه خواننده می‌شود و ممکن است مثبت یا منفی، ستایش آیند یا نکوهش آیند موید یا رد کننده باشد. آنها بدین معنا بین‌الذهانی هستند که نه تنها معیار کاربرد (مفهوم) و دلالت آنها بلکه بعد ارزش گذاری آنها نیز ناشی از ویژگی کلمات در کاربرد رایج آنهاست، نه چیزی که یک کاربرد منفرد و متعارف بدانها اعطا نموده است.

این واژگان به شکل گیری «خصیصه اعمال» یعنی توصیف و ارزیابی با بیان ویژگی اعمال کمک می‌کنند. اگر واژگان از طریق خصیصه اعمال، بیان و توصیف کنش می‌پردازند و از طریق آن ایدئولوژی‌ها که کلیت انباشته از واژگان می‌باشند به مشروعیت بخشی به کنش می‌پردازند، در این صورت هرگونه تغییر در واژگان به معنای تغییر در توصیف کنش (مطلوب) و در نهایت تغییر در کاربرد (یا اثر) ایدئولوژی می‌باشد، در این صورت ممکن است با تحولی که واژگان پدید می‌آید، شاهد تحول در ایدئولوژی و ظهور «خودآگاهی و هویت جدید» باشیم که به تغییر در کنش مطلوب یا مورد حمایت آن منجر می‌گردد.

لذا نظریه‌های سیاسی را می‌توان به عنوان توجیهاتی برای تغییر (مشرعیت زدایی) با تقویت هنجارهای مرسوم حاکم بر کاربرد آنها دانست. ایدئولوژی‌ها با اندیشه جدید تأثیر خود را به عنوان عاملی علی بر رفتاری

که درصدد مشروعیت بخشی به آن است از طریق دو تأثیر سرکوب کنندگی 67 و تولیدکنندگی 68 به کنش تحقق می‌بخشند.

از نظر اسکینر ما توانایی تغییر نامحدود ایدئولوژی‌ها را دارا نمی‌باشیم لذا ما نمی‌توانیم هر عمل نامعمولی را توجیه نمائیم حدی که می‌توان در ایدئولوژی‌ها دخل و تصرف نمود حد مشروعیت بخشی بر اقدامات نامتعارف می‌باشد. اسکینر این نامحدودیت‌ها را در دو سطح «ایدئولوژیک» و «سیاسی» مورد توجه قرار می‌دهد.

بعد سیاسی محدودیت به زمینه عملی آن باز می‌گردد. حاکمان که از ایدئولوژی‌ها برای تقویت مناسبات قدرت مطلوب خود استفاده می‌کنند، نمی‌توانند ایدئولوژی‌ها را بدون تبعات پذیرا باشند.

در هرمنوتیک اسکینر زمینه عملی بسیار مهم می‌باشد، اما این به معنای کاملاً رو بنایی بودن ایدئولوژی نیست بلکه ایدئولوژی‌ها به دو شیوه و خصلت (سرکوب و تولیدکنندگی) بر زیربنا اثر می‌گذارند.

پنجم آنکه: کدام اندیشه‌ها و کنش‌های سیاسی در ترویج و هنجار مرسوم ساختن تحول ایدئولوژیک نقش دارند؟

تبیین تحول ایدئولوژیک و گسترش یک ایدئولوژی نیازمند بررسی آن در دو سطح ایدئولوژیک و عملی می‌باشد، از لحاظ ایدئولوژیک در گسترش و بسط یک نوآوری مفهومی تا حدودی محصول چگونگی تطبیق یافتن آن با دیگر مکاتب فکری موجود است.

اما عامل دوم توانایی ایدئولوگ در کنترل ابزارهای ترویج افکار، همانند دانشگاه، کلیسا، مطبوعات و رسانه‌ها و... می‌باشد. این عوامل عناصر اصلی انتقال تحول ایدئولوژیک و تأثیرگذاری بر دانشجویان طی نسل‌ها کافی هستند اما فی نفسه در ایجاد تحول ناکافی می‌باشند.

تحول ایدئولوژیک در صورتی معتبر است که برخورد نیروهای سیاسی منجر یا موفق به دفاع از آن یا ایجاد عواملی می‌شود که تصرف ایدئولوژیک برای توصیف و مشروعیت بخشی بدان‌ها به کار گرفته می‌شوند.

لزوماً یا معمولاً این مبارزه سیاسی بی‌واسطه نیست که توضیح دهنده تثبیت و هژمونی ایدئولوژیک باشد بلکه باید به انتشار و اتخاذ یک ایدئولوژی در صف‌بندی مبارزات گسترده مشابه توجه نمود. 69

67 . Repressively

68 . Productively

69 . <http://Kazemi.blogfa.com>

– هرمنوتیک اسکینر در تحلیل اندیشه سیاسی سنت‌گرایان:

در قسمت قبل اشاره‌ای به روش اسکینر شد که چگونه می‌توان تحلیل و بررسی تفسیری اندیشه براساس اصول هرمنوتیکی را انجام داد. حال درصدد پیاده سازی این روش در بررسی اندیشه سیاسی سید حسین نصر هستیم. با توجه نوع انتخاب چارچوب نظری (هرمنوتیک قصد) باید موارد زیر در این پایان‌نامه بررسی شود:

1. بررسی بیوگرافی و زندگینامه شخص از آغاز زندگی تا رسیدن به بلوغ فکری و سپس تا حال حاضر برای فهم هرچه بهتر نحوه شکل‌گیری افکار و اندیشه‌های مؤلف در بستر تاریخ. که چگونه تعلیم و تربیت در روابط اجتماعی در آراء یک شخص تأثیرگذارند.

2. بررسی محیط فکری و سیاسی مؤلف که امکان فهم و بررسی هرچه بهتر آثار را فراهم می‌سازد.

اسکینر در کتاب ماکیاولی که نمونه شکل عملی کاربرد این روش توسط خود اسکینر این گونه به بررسی محیط فکری و سیاسی ماکیاولی می‌پردازد، بیان می‌کند که:

«لازم است محیطی را که این آثار در آن تصنیف شده است، بازآفرینی کنیم. یعنی محیط فکری فلسفه یونان و روم و فلسفه رنسانس و همچنین محیط سیاسی زندگی در دولتشهرهای ایتالیا در اوایل سده شانزدهم. پس از بازگرداندن ماکیاولی به جهانی که اندیشه‌های وی بدو در آن شکل گرفته، آنگاه خواهیم توانست کم‌کم قدر حمله فوق‌العاده بدیع و بی‌سابقه او را به اصول مسلم و متداول اخلاق در آن روزگار بدانیم و به ارزش آن پی ببریم. و پس از پی بردن به نتایج و تبعات نظرگاه اخلاقی وی، به آسانی خواهیم دید که چرا هنوز هرگاه بحث از مسائل مربوط به قدرت و رهبری سیاسی پیش می‌آید، غالباً نام او ذکر می‌شود.»⁷⁰

3. تأکید بر کارنامه نگاری و توجه به آثار و نوشته‌های مؤلف، توان درک و فهم هرچه بهتر قصد مؤلف را برای ما نمایان می‌سازد.

مهمترین محدودیت و چالشی که این پایان‌نامه با آن روبرو است و مانع کاربرد مطلوب این روش می‌گردد ماهیت نوشتارهای دکتر سید حسین نصر است، غالب آثار و نوشته‌های وی خصلتی فلسفی و نظری دارند و به همین دلیل او باید یک فیلسوف خوانده شود که در بیشتر موارد تئوری‌پردازی نموده است تا اینکه به طور مستقیم به مسائل عملی پرداخته باشد. سید حسین نصر از متفکرین، حامیان و گزارشگران فلسفه اسلامی و به تعبیر دقیق‌تر، عضو گروه دوستدار دانایی *philosophia* است. او در سلوک فیلسوفانه خود همچنان به احیا و بالندگی فلسفه اسلامی می‌اندیشد.

70. کوتتین اسکینر، ماکیاولی، ص 8.

...فلسفه اسلامی دغدغه فکری نصر است. از نظر وی فلسفه اسلامی بحری است عظیم از مشارب و مکتب‌های فکری و عقلی که از امتزاج تعالیم دین مبین اسلام و تفکرات فلسفی یونانی و ایران باستان و هند به وجود آمده و خود به صورت نهضت مستقلی، اثر عمیقی در فلسفه و عرفان اروپایی و هند به جا گذاشته است. نزد نصر، فلسفه به عنوان کوشندگی مقدسی است که در نهایت به جاویدان خرد منتهی می‌شود. بنابراین، فلسفه تلاشی برای معرفت به حکمت الهی با آنچه نصر از آن به تبعیت از فیلسوفان اسلامی متأخر از حکمت متعالیه یاد می‌کند، می‌باشد. 71

«...اگر بخواهیم به مهمترین روایت دکتر نصر از دین و بخصوص اسلام توجه کنیم، می‌بایست قرائت او از اسلام را فقط در بعد معنوی جستجو کرد، نصر به روایت‌های سیاسی و جامعه‌شناختی از اسلام نمی‌پردازد.» 72

در حالی که کاربرد صحیح این روش زمانی میسر است که در آن مؤلف پس از توصیه و اندرز در نوشتارهایش به مسائل و رویدادهای سیاسی معاصرش اشاره نموده و آنها را مورد توجه و نقادی قرار داده و برای آنها توصیه‌های عملی داشته باشد و لذا در بررسی اندیشه سیاسی سید حسین نصر با توجه به عدم وجود چنین خصوصیتی ارتباط بین متن، قصد مؤلف و زمینه عملی مشکل خواهد بود پس در نتیجه اندیشه‌های سیاسی نصر تضمینی از اندیشه‌های فلسفی او خواهند بود.

چالش دومی که این پایان‌نامه با آن روبرو است، عدم وجود فاصله زمانی مؤثر میان موضوع و مفسر است. زیرا همانگونه که بیان شد روش با بی‌توجهی به برداشت‌های عمومی و مشهورات زمانه تلاش می‌نماید، تا راه را برای برداشت واقعی از متن و مؤلف فراهم سازد. فاصله زمانی به تعبیر گادامر باعث می‌شود که:

«برخی پیش‌داوری‌های متعلق به ذات متن موضوع از میان بروند. بلکه همچنین باعث می‌شود که پیش‌داوری‌های منتهی به فهم حقیقی نیز مطرح شوند.» 73

این همزمانی موجب می‌شود تا امکان تحریف و تأثیرپذیری از مشهورات زمانه بیش از پیش فراهم شود و لذا تأکید رساله بر ابعاد توصیفی موجود در روش اسکینر است تا از گرفتاری در چارچوب‌های تحلیلی و ایدئولوژیکی در حول و حوش مؤلف ساخته شده در امان ماند. تاکنون آثار مختلفی به چاپ رسیده که با

71. حمید مقدمی، در زمین حریف، خردنامه همشهری، 29 تیر 1384.

72. منوچهر دین دوست، خوانشی از کتاب قلب اسلام، روزنامه همشهری، 24 اسفند 1384.

73. پالمر، ص 204.

محوریت موضوع سنت‌گرایان و به خصوص سید حسین نصر باشد که وی را با گونه‌های مختلف و بلکه متناقضی توصیف کرده‌اند:

«دکتر نصر شاید امروزه در دنیا به عنوان نماینده سنت‌گرایی بعد از مرگ رنه گنون و شووان مطرح

باشد.»⁷⁴

او (نصر) در سرزمین عرفیات جدید به جدال با مدرنیته مشغول بوده و راه نجات انسان دنیای مدرن را بازگشت به سنت و معنویت می‌داند. کشاکش معرفتی نصر در این گستره، او را به نظریه‌پردازی و حتی رهبری ایدئولوژیک نکشاند، بلکه با ارائه کلیاتی جامع از پروژه‌های اسطوره - فلسفه - شریعت به دریافت و بازخوانی باورهایی مشغول است که احیای آن را مایه نجات انسان مدرن می‌داند.⁷⁵

و مشکل اصلی نصر این است که هر جا بحث عرفان و معنویت است اوج می‌گیرد، اما هر جا به بحث اجتماعی می‌رسد زمینگیر می‌شود. دکتر نصر از لحاظ فکری با دنیای مدرن کنار نمی‌آید. پرسش از مدرنیته به معنای گذر از مدرنیته است و بنای نصر این است که به مدرنیته نپردازد. بیان او در این نگاه بیشتر شبیه الهیات کاتولیکهاست تا پروتستانها.⁷⁶ حادثه 11 سپتامبر به جای آنکه صبغه محافظه‌کاری نصر را بیشتر کند و روحیه دفاع از اسلام را زیر فشار بسیار سهمگین رسانه‌ای در تخریب و توهین چهره اسلام، از ایشان بستاند و وی را به گوشه شرم و حقارت بکشاند، از او نصری انقلابی و رادیکال در دفاع از اسلام و نقد مدرنیته می‌سازد. او نه فقط از آرمان اسلامی خود عقب نمی‌نشیند بلکه از یک سو نسبت‌های ناروای غربی‌ها به اسلام را شایسته خود غربیان می‌داند و مدعیان دروغین غرب را در دفاع از آزادی و حقوق بشر برملا می‌کند و از سوی دیگر رندانه ابعاد فقهی و عرفانی اسلام را بیان کرده، بی‌هیچ واژه‌ای از ابعاد سیاسی و جهادی دین، دفاعی عقلانی و عرفانی را ارائه می‌دهد.⁷⁷

با توجه به برداشت‌های مختلف و بلکه متناقضی که از سید حسین نصر به عنوان فیلسوفی غرب ستیز و طرفدار تمام عیار سنت‌گرایی ارائه شده است، این پایان‌نامه درصدد است با بررسی کتابها و مقالات وی در

74. پلوارالیم دینی و وحدت متعالی ادیان در گفتگو با سید حسین نصر، روزنامه شرق، 29 بهمن 1384.

75. حمید مقدمی، در زمین تحریف، خردنامه همشهری، 29 تیر 1384.

76. روزنامه همشهری، 24 اسفند 1384.

77. حبیب الله بابایی، نصر متأخر، نصر اسلام گرا، آینه پژوهش، شماره 91.

شرایط زمانی و تاریخی مختلف بتواند به فراز و فرودهای اندیشه‌ورزی وی پی برده و ارائه دقیق‌تری از اندیشه‌های وی بنماید.

فصل دوم به عنوان مقدمه‌ای کوتاه به چیستی سنت‌گرایی و معرفی سنت‌گرایان می‌پردازد و به شاخص فکری این جریان اشاره می‌شود. و سپس به جریان سنت و سنت‌گرایی در ایران پرداخته می‌شود.

فصل سوم به مسئله سنت و مدرنیته می‌پردازد و با نگاه به سنت سعی در فهم صحیح از آن دارد. و با بررسی ویژگیهای مدرنیته، این دو پدیده را در مقام مقایسه با یکدیگر قرار می‌دهد و انتقادات سنت‌گرایان به مدرنها بیان می‌شود که آنان چه اصولی از مدرنیته را نمی‌پذیرند و آن را مورد نقد قرار می‌دهند و به عبارت دیگر ذهنیت سنت‌گرایان نسبت به مدرنیته و سیاست مدرن بررسی می‌شود.

در ادامه به مسأله دین در نظام فکری سنت‌گرایان اشاره دارد که دین در نزد آنان چگونه تعریف شود و تأثیرات آن بر جامعه و بخصوص خود سنت‌گرایان فواید و مضرات آن در یک جامعه چگونه است و ارتباط بین دین و سنت‌گرایی چیست؟

پس از بررسی دین در اندیشه سنت‌گرایان و چگونگی حضور آن در مسائل فردی سپس نوبت به تحلیل وجودی آن در عرصه اجتماع می‌رسد و با این سؤال اساسی روبرو می‌شود که آیا دین به عنوان یک اصل قابل قبول در منازعات اجتماعی شرکت نماید؟

فصل پنجم: با عنوان مؤلفه‌های اصلی اندیشه سیاسی سنت‌گرایان به بررسی خصوصیات و ویژگیهای اندیشه سیاسی سنت‌گرایان اشاره دارد و دو ویژگی عدم تساوی و برابری انسانها و نظام سیاسی خاص آنها بررسی می‌شود.

فصل دوم:

کلیات و مفاهیم

2-1. ماهیت و چیستی سنت‌گرایی:

سنت‌گرایی به معنای عام، هرگونه عکس‌العملی نسبت به پدیدارهای دنیای مدرن را شامل می‌شود که داعیه و سودای بازگشت به جهان سنتی دارد. بنابراین تعریف، هرکسی که در مواجهه با یکی از پرسش‌های موجود در ذهن و جهان انسان مدرن امروزی، مثلاً چگونگی مبارزه با تخریب محیط زیست، راه حلی مبتنی بر بازگشت به نحوه زندگی پیشینیان و ساکنان دنیای پیش‌امدرن ارائه کند، سنت‌گرا به معنای عام به شمار می‌رود. اما سنت‌گرایی به معنای خاص (Traditionalism) به جنبش فکری‌ای که در اوایل قرن بیستم آغاز شد اشاره دارد.

سنت‌گرایان وقتی می‌خواهند سنت را در کتابهای خودشان به زبان انگلیسی و یا دیگر زبان‌ها بنویسند معمولاً آن را با T بزرگ (Tradition) می‌نویسند ولی سنت به معنای عادی را کوچک می‌نویسند. این T بزرگ به خاطر معنای خاصی است که از آن اراده می‌کنند و آن معنای خاص، وجه «لدى الحقی» وجود اعتقادات و حکمت است. این «لدى الحقی» که به تعبیری «ما عندالله باق» است، ازلی و جاویدان است و باقی است و دچار فنا و زوال نمی‌شود. همه ادیان یک وجهی دارند که الهی است و به این اعتبار نسخ هم ندارد و آن جنبه مطلق دین است، که در سنت انبیاء و حکما به همان صورت منتقل شده است و در واقع این‌ها خودشان را احیا کننده سنت — به این معنا — می‌دانند و این ربطی به آن سنت به معنای تقلید ندارد و در واقع در برابر آن قرار می‌گیرد. 78

سنت‌گرایان معتقدند که انسان‌ها از این حیث که انسانند از مواهب خاصی برخوردارند. یعنی ویژگیهایی دارند که اولاً همه آدمیان بی‌استثنا واجد آن هستند و ثانیاً هیچ نوع موجود دیگری در عالم طبیعت واجد آن‌ها

78. سنت‌گرایی در نظر خواهی از غلامرضا اعوانی، محمود بی‌نا مطلق، مصطفی ملکیان، *مجله نقد و نظر*، ش 16-15، تابستان 1377.

نیست. در عالم طبیعت، فقط انسان است که قدرت تفکر و استدلال دارد، اهل تعقل است (و البته تعقل غیر از تفکر و استدلال است) مختار است و بر سایر موجودات عالم طبیعت حاکمیت و سیطره دارد. چون تعقل یکی از مواهب مختص انسانهاست و مشترک میان همه آنهاست و لذا طبیعی است که تأملات عقلانی انسانها، در هر زمان، مکان، و اوضاع و احوالی که باشند به مجموعه واحدی از حقایق رهنمون شود. به عبارت دیگر انسانها که دارای ویژگی‌های ادراکی و عقلانی مشترک‌اند وقتی با جهان هستی مواجه می‌شوند که جهان واحدی است به نتایج مشترک و واحدی می‌رسند و به حقایق یکسانی دست می‌یابند و در واقع نیز، آدمیان از همان نخستین روزهای پیدایش‌شان بر روی زمین به چنین مجموعه‌ای از حقایق دست یافته‌اند، حقایقی که چون حقیقت‌اند، آب و رنگ زمان، مکان و اوضاع و احوال خاصی را ندارند. نه نواند و نه کهنه و نه شرقی‌اند و نه غربی و چون بی‌وطن‌اند، جهان وطن آنهاست و در هیچ‌جا غریب نیستند، بلکه در همه جا آشنا و مقیم‌اند. سنت‌گرایان به مجموعه این «حقایق همه جایی و همیشگی»⁷⁹ سنت می‌گویند و وقتی از سنت‌گرایی دم می‌زنند، مرادشان این است که به این مجموعه حقایق همه جایی و همیشگی، تعلق خاطر، التزام نظری و عملی دارند. پس نخستین مدعای سنت‌گرایان اصل وجود چنین حقایق مکشوفه‌فراگیر و جهانی است که به سه بخش حقایق مابعدالطبیعی (فلسفی)، روان‌شناختی (انسان‌شناختی) و اخلاقی تقسیم می‌شود.

سنتی که مورد ملاحظه مکتب سنت‌گرایی واقع می‌شود در واقع همان حکمت جاوید و به تعبیری خرد جاوید *Sophia perennis* است، منتهی با این تفاوت که حکمت جاوید بیشتر بر جنبه عقلانی تکیه دارد و خرد جاوید هم آن و هم به جنبه درک شده حقیقت واحد تأکید

می‌کند. اساساً در دل هر دین گوهر عظیم و عمیقی نهان است که ما می‌توانیم از آن به حکمت جاویدان و سنت ازلی و خالد یاد کنیم که این گوهر در تفکر اسلامی به حکمت خالد معروف است و در فارسی هم به جاویدان خرد مشهور است که کتاب ابن مسکویه هم که عنوان جاویدان خرد را دارد و در واقع حاوی پندها و نصایح و حقایق عمیق انسانی و الهی است که در همه ادیان مورد احترام و تکریم می‌باشند. دکتر نصر معتقد است که این گوهر اصیل در مفهوم قرآنی به «الدین الحنیف» معروف است.⁸⁰ که در قرآن خداوند به خطاب به حضرت ابراهیم از او به شخص حنیف و درست‌کردار یاد می‌کند.⁸¹ این حکمت ازلی و جاویدان در همه ادیان پیام آسمانی دیگر قابل اثبات است و می‌توان براساس سنت‌های گوناگون این حکمت و سنت ازلی و

79. Thrasts universal

80. حسین خندق آبادی، حکمت جاویدان، پیشین، ص 136.

81. بقره، آیات 135، 79 و 161؛ انعام، آیه 120، اسراء، آیه 31.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

جاوید را اثبات کرد و لذا برخی از متفکران سنت‌گرا همچون کومارا سوآمی این حکمت و سنت ازلی را به این صفت می‌خواند که:

«حکمت جاوید حکمتی است جهان شمول *universalis* و معرفت حاصل حکمت جاوید معرفتی

است که همیشه بوده و خواهد بود.»⁸²

شووان در مقاله‌ای، بخشی از خصوصیات و ویژگیهای حکمت خالده و زمینه حضور و ظهور آن را هم بیان می‌کند:

«در مورد حکمت خالده مسائل زیر مطرح است که حقایقی وجود دارد که ذاتی روح انسانی است. حقایقی که به هر حال و به یک معنی در عمق قلب انسان — عقل ناب — مکنون است تنها برای آدمی قابل دسترس است که دارای استعداد تفکر معنوی است و این حقایق، حقایق اساسی ماوراء الطبیعی است. دسترسی به این حقایق در حد عارفان، علمای روحانی و حکمای الهی به مفهوم اصیل و نه فرقه‌ای این کلمات است و نیز فلسفه به معنی حقیقی... کلمه شایستگی دسترسی به این حقایق را داشته و دارند، فلاسفه‌ای چون فیثاغورث، افلاطون و تا اندازه‌ای ارسطو.»⁸³

به تعبیر لایب نیتز، حکیم آلمانی، حکمت خالده (جاویدان خرد) مجموعه‌ای است که مرکب از مابعدالطبیعه‌ای که به حقیقتی الهی تصدیق دارد و برای تحقق عالم جمادات، نباتات و حیوانات ضروری است، روانشناسی‌ای که در نفس آدمی چیزی شبیه حقیقت الهی یا حتی عین حقیقت الهی را می‌یابد و نیز اخلاقی که غایت بشر را در علم به مبدأ کل موجودات که هم داخل موجودات است و هم خارج از موجودات می‌داند.⁸⁴ حکمت خالده مستلزم عبادت، مراقبه و متحقق شدن به حقایق معنوی است و به همین دلیل از فلسفه به معنای جدید آن که صرفاً فعالیت ذهنی بدون مراقبه معنوی است، جدا می‌شود. به گفته شووان، حکمت خالده، بی‌آغاز بوده و در همه جلوه‌ها و ترجمان‌های حکمت حضور دارد، از سنخ بافته‌های ذهن نیست و بر حقایقی نظر دارد که در ژرفای قلب انسان، مدفون و مستورند و تنها انسانهایی می‌توانند بدان نایل آیند که اهل مراقبه و حضور معنوی باشند.⁸⁵

سنت‌گرای معروف و به نام، رنه گنون سنت را اینگونه معرفی می‌نماید:

«سنت به معنای حال و هوای محلی و عادات مردی نیست، سنت به معنای خصوصیات ویژه و آداب غریب نیست. سنت عبارت است از انتقال مجموعه‌ای از اسباب و وسایل خاص که خودآگاه شدن نسبت به علل نمایی و قائم به ذات نظم کیهانی را تسهیل می‌کند، زیرا علل هستی انسان توسط خود او تعیین نشده‌اند. دریافت معنای کلمه سنت و حضور آن در انسان شکل معرفت درونی است که همزمان با حیات هستی یافته

82. سید حسین نصر، نیاز به علم مقدس، ترجمه حسن میانداری، ص 103/ سید حسین نصر، معرفت و معنویت، پیشین، ص 137.

83. شووان، فریتهوف، مجله معارف اسلامی، ترجمه هادی شریفی، ج 1، سال 1363، ص 102.

84. ملکیان، مصطفی، راهی به رهایی، جستارهایی در باب عقلانیت و معنویت، تهران، نگاه معاصر، 1381، ص 26.

85. Nasr, S.H (ed) The Essential Writing of schuon, Shaftsbury, Dorest element, 1991, p.534

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

است و این آگاهی و این حضور متعالی، به نحو علم و معرفت حضوری است که همراه با شخص به دنیا آمده است و دلیل وجودی او است. از این دیدگاه انسان همان چیزی است که منتقل می‌کند... این حالت نخستین در انسان را با مفهوم مرکز ازل که در سنت عبری بهشت زمینی یکی از سمبول‌های آن است، نشان می‌دهند این حالت همان سنت و همان مرکز است.»⁸⁶

سید حسین نصر، سنت‌گرای نامدار سالهای اخیر توانست در ارائه تعریف سنت نسبت به رنه گنون توفیق بیشتری به دست آورد، وی سنت را به معنای حقایق مابعدالطبیعی بنیادین و بی‌آغاز، برای انسان عارف، روحانی، حکیم و برای فیلسوفان به معنای واقعی، امکان‌پذیر است.

«سنت در معنای فنی‌اش «از منظر سنت‌گرایان» به معنای حقایق و اصولی است دارای منشأ الهی که از طریق شخصیت‌های مختلفی معروف به رسولان، پیامبران، اوتاره‌ها،⁸⁷ لوگوس⁸⁸ یا دیگر عوامل انتقال، برای انبای بشر و در واقع، برای یک بخش کامل کیهانی آشکار شده و نقاب از چهره آن‌ها برگرفته شده است و این پیامد و اطلاق و به کارگیری این اصول در حوزه‌های مختلف اعم از ساختار اجتماعی و حقوقی، هنر، رمزگرایی و علوم همراه است و البته معرفت متعالی همراه با وساطتی برای تحصیل آن معرفت را نیز شامل می‌شود.»⁸⁹

2-2. تاریخچه:

سابقه تاریخی سنت‌گرایی، به سابقه تاریخ بشر است. چون بر طبق ادعای خود سنت‌گرایان، مدعیات اصلی سنت‌گرایان مجموعه حقایقی است که شمول تاریخی و جغرافیایی همه‌گیر دارد. یعنی همه انسان‌ها در همه مقاطع تاریخی و همه مناطق جغرافیایی بدانها باور داشته‌اند، دارند و خواهند داشت. سنت‌گرایی را می‌توان در علوم و معارف سنتی اقوام بدوی نیز، در هر ناحیه از جهان یافت و اشکال و صور متکامل‌تر آن را در هر یک از ادیان بزرگ جهانی می‌توان، مشاهده نمود.

اما به معنایی دیگر یعنی اگر مراد از سنت‌گرایی گرایش آگاهانه‌ای باشد به پاره‌ای از آراء و عقاید که درست در برابر آراء عقاید انسان متجدد قرار می‌گیرد. همان‌گونه که گنون می‌گوید:

«سنت دریافت‌های کور عادت و یا یک استمرار موقت نیست و نمی‌تواند عنصری مافوق بشری نباشد. اموری که صرفاً بشری هستند را نمی‌توان سنتی شمرد و بنابراین سخن گفتن از «سنت فلسفی»، «سنت

86. رنه گنون، اسلام و تائوئیسم، ترجمه دل آرا قهرمان، ص 41، سیطره کمیت و علائم آخرالزمان، چاپ دوم، تهران، نشر دانشگاهی، 1365، ص

87 . avataras

88 Logos

89. سید حسین نصر، معرفت و معنویت، ترجمه انشاءالله رحمتی، تهران، سهروردی، 1380، ص 135.

سیاسی» نادرست است.»⁹⁰ باید گفت که این مسلک فکری و معنوی به دست رنه گنون،⁹¹ عالم، حکیم و عارف فرانسوی (1886-1951) که پس از مسلمان شدنش عبدالحمی نام گرفت احیا شد و بنابراین سابقه‌اش کمتر از یک قرن است. این مسلک با مساعی رنه گنون و آینده‌کنش کوماراسوآمی، عالم، هنرشناس و حکیم سیلانی (1877-1947) که ضمناً بزرگترین تاریخ‌نگار هنر هندی است، هویت و موجودیت مستقلی یافت و اندیشمندان بسیاری را به خود متوجه ساخت.

دکتر نصر درباره گنون می‌نویسد: «گنون را باید اولین شارح و مفسر مکتب سنت‌گرایی در غرب شمرد، مکتبی که با «حکمت خالده یا جاودان»⁹² یکی تلقی می‌شود. کار او در احیای تعالیم سنتی در غرب، کسانی چون کوماراسوآمی و شووان دنبال کردند. افزون بر این، تأثیر گنون از مکتب سنت‌گرایی فراتر رفته و به دین پژوهان و متألهان و فیلسوفان بسیاری هم رسیده است بدون آنکه آنان تصدیق کنند که برخی از آموزه‌ها و تعالیمش را اقتباس کرده‌اند.»

نصر، رنه گنون، آناندا کی کوماراسوآمی، فریتهوف شووان را جزء آن دسته از کسانی می‌داند که توانستند در قرن بیستم مکاتب باطنی، معنوی و سنتی را با شناختی کامل به مرز و بوم جهان غرب بشناسانند. نصر به این سه نفر شدیداً دلباختگی و علاقه دارد و از آنان به نیکی و احترام یاد می‌کند. نصر معتقد است که گنون شارح اصلی آموزه‌های متافیزیکی بود و کوماراسوآمی، محقق هنر شرقی که شرح و بیان خویش از متافیزیک را با توسل بر زبان صور هنری بیان می‌نمود. شووان نیز شبیه خود عقل کیهانی، از نیروی لطف الهی سرشار به نظر می‌رسد که در کل واقعیت پیرامون انسان نظر می‌کند و همه آنچه را به وجود بشری ارتباط می‌یابد، در پرتو معرفت قدسی شرح و بیان می‌کند.⁹³

90. رنه گنون، *سیطره کمیت و علائم آخرالزمان*، پیشین، ص 245.

91. Rene Guenon متولد 1886 در شهر بلوئا (Blois)، تحصیلات اولیه‌اش را در زادگاهش سپری کرد و در سال 1904 به پاریس رفت و به مطالعه در حوزه ریاضیات و سپس فلسفه پرداخت. در جوانی جذب چندین انجمن نهانی‌گرا (occultist) شد و با کسانی چون لئون شامپرنو آشنا شد که با تصوف و عرفان اسلامی آشنایی شد. گنون پس از آشنایی بیشتر با آموزه‌های شرقی، محافل نهان‌گرای پاریس را ترک گفت. در 1912 به اسلام مشرف شد. در سال 1921 نخستین کتابش به نام مقدمه‌ای عمومی بر مطالعه عقاید هندو را که نقطه عطفی در پژوهش‌های مربوط به آموزه‌های شرقی در غرب محسوب می‌شود، منتشر ساخت. در سال 1930 پس از مرگ همسر فرانسوی‌اش، رهسپار مصر شد و تا پایان عمرش با عنوان مسلمان و با نام شیخ عبدالواحد یحیی در قاهره ماند. او با مراجع برجسته مسلمان مصر ارتباط نزدیکی داشت از آن جمله با شیخ عبدالحکیم محمود که بعدها به شیخ الازهر مصر معروف شد.

گنون در قاهره به کار فکری که در فرانسه آغاز کرده بود، ادامه داد و کتابها و مقالات فراوانی به رشته تحریر درآورد. این نوشته‌ها شامل بیست و نه کتاب و حدود 500 مقاله در حوزه‌های دین، متافیزیک، علوم سنتی، رمزپردازی و هنر مقدس، نهان‌گرایی، باطن‌گرایی و نقد دنیای مدرن است.

گنون در شب 7 ژانویه 1951 پس از طی یک دوره بیماری، درگذشت و مطابق شعائر اسلامی در یکی از قبرستان‌های اطراف قاهره به خاک سپرده شد.

92. perennial philosophy . 92

93. معرفت و معنویت، پیشین، ص 225.

این گرایش فکری با تلاش‌های گسترده این سنت‌گرایان گسترش یافت و اینک جریان سنت‌گرایی، بالغ بر پنجاه اندیشمند سنت‌گرا در سطوح مختلف در بردارد.

سید حسین نصر از جمله کسانی است که با علاقه به آرای این افراد، سعی در گسترش جهان‌بینی سنتی دارد. بدین منظور سنت در منظومه فکری نصر تنها یک اصطلاح نیست بلکه اهتمام قلبی و ایمان عقلانی است. نصر، خود را فیلسوف سنتی‌ای که زندگی معنوی را در پیش گرفته می‌داند. وی بر این باور است که سنت هدیه‌ای از بارگاه الهی است.⁹⁴

در ایران امروز نیز هرچند اندیشمندان مختلفی از این گفتمان دفاع می‌کنند مانند هادی شریفی، غلامرضا اعوانی، سید حسن حسینی، نصرالله پورجوادی و بابک علیخانی ولی این جریان بیشتر با اسم حسین نصر شناخته می‌شود. گفتمان نصر در ایران کنونی در مقایسه با دهه هفتاد، گفتمان جافتاده در میان طبقات تحصیل کرده است. به گونه‌ای که امروزه بسیاری از آثار ایشان به سرعت ترجمه و چاپ شده و بارها در تیراژ بالایی تجدید چاپ می‌شود.

سید حسین نصر از اغلب سنت‌گرایان و نخستین نظریه‌پردازان کسب فیض کرده و آرای آنان را به خوبی فهم کرده است. بنابراین اگر بخواهیم جریان سنت‌گرایی را بررسی کنیم می‌بایست این کار را فرد محوری و آن هم دکتر نصر آغاز کنیم.

2-3. شاخص‌های فکری:

1. حکمت خالده به معنای اعتقاد به فلسفه جاودان که فلسفه اسلامی یکی از مصادیق آن به شمار می‌رود.
 2. وحدت متعالی ادیان به معنای اتحاد ادیان در اهداف نهایی:
- یک سنت‌گرا کسی را به ترک دین خودش و دخول به دین دیگری دعوت نمی‌کند بلکه می‌گوید در دین خودت راسخ باش. وحدت متعالی ادیان یکی از دستاوردهای شووان است که این نظریه را پیش از همه در دو کتاب خود «وحدت متعالی ادیان» و «صورت و جوهر ادیان» بیان کرده است. شووان دین را حقیقت واحد الهی می‌داند که در همه ادیان ظاهر شده است. یعنی ادیان در عین داشتن اشکال و صور گوناگون و متکثر از یک حقیقت الهی خبر می‌دهند. وحدت متعالی ادیان تعبیری دیگر از اصل نبوت در اسلام است که نبوت همه انبیاء الهی را مورد تصدیق قرار می‌دهد.
4. انتقادی سنجیده و شدید از غرب، سنت‌گرایان غرب را به خوبی می‌شناسند و بر آن می‌تازند، به تعبیر برخی آگاهان هیچ انتقادی به قوت انتقاد سنت‌گرایان از غرب نمی‌توان یافت.

94. سید سروش هاشم‌زاده، نگاهی به تأملات دکتر نصر در باب سنت و سنت‌گرایی، *خردنامه روزنامه همشهری*، مرداد 1385.

5. مقولاتی دیگر نیز همچون علم قدسی در برابر علم مدرن، هنر سنتی در مقابل هنر نوین و طبیعت و نگرش الهی و معنوی به آن از دغدغه‌های جریان سنت‌گرا است. 95

مراد سنت‌گرایان از علم قدسی یا علم دینی، علم به امر نامتناهی یا علم به حق یا علم به موجودی است که اصل و اساس واقعیت نسبی‌ای است که سایر موجودات دارند. مبنای معرفت شناختی این علم مشاهده، آزمایش و تجربه نیست. بلکه شهود است، یعنی نوع بصیرت مستقیم، بی‌واسطه و غیرتحلیلی. علم قدسی، علم جدید را هم به عنوان جزئی از خود شامل می‌شود و در خود می‌گنجانند.